

SZAKDOLGOZAT

Miklós Éva

2013

2013

Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalomtudományi Kar
Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet

Az identitásváltozás az Erasmus tanulmányok során

Miklós Éva
Kommunikáció- és médiatudomány,
MA nappali tagozat

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető.....	4
1.Az identitás.....	5
1.1. Nemzeti identitás.....	7
1.2. Regionális identitás.....	10
1.2.1. Vajdasági magyar identitás	11
1.3. Európai identitás.....	16
2.Az Erasmus-program.....	19
2.1. Erasmus-csoport.....	20
2.2. Az Erasmus-program hatásával kapcsolatos kutatások.....	21
3.Módszer.....	24
4.Minta	27
5. Kérdőívek elemzése.....	28
5.1. A kérdőíves felmérés eredményei.....	36
6. Mélyinterjúk elemzése.....	37
6.1.Vajdasági magyarok, akik nem voltak Erasmuson.....	37
6.2.Azok a kettős állampolgárok, akik részt vettek az Erasmus-programban...41	
6.3.Az anyaországbeli magyarok akik részt vettek az Erasmus-programban....45	
6.4.A mélyinterjúk eredményei.....	47
Diskusszió.....	48
Összefoglalás.....	52
Irodalomjegyzék.....	54
Mellékletek.....	57

BEVEZETÉS

Amióta Erik H. Erikson a neves fejlődépszichológus, pszichoanalitikus bevezette az identitás fogalmát, számos szerző közkedvelt kutatási tárgyává vált. (Pataki 1982). Dolgozatomban először is lehetőségeimhez mérten az identitás fogalmát járom körül, majd ebből kiindulva térek át a nemzeti –, regionális – illetve európai identitásra.

Kutatásomban az európai identitás alakulását vizsgálom az Erasmus tanulmányok során. Az Erasmus program a New York Times (2007) szerint „Az Európai Unió húsz legjelentősebb vívmányának egyike”. Továbbá a program az Európai Bizottság egyik legsikeresebb és legismertebb projektje, melynek fő célja a hallgatói és tanári mobilitás előremozdítása Európai Unióban (Tempus alapítvány hivatalos honlapja szerint). Évente több mint 150 000 hallgató utazik el a programhoz csatlakozott országok egyikébe¹, hogy fél – vagy akár egy évet a fogadó ország hallgatójaként töltsön el (Sigalas, 2009). Ha már az európai identitásról beszélünk, akkor mindenképp néhány szót kell ejtenünk Európáról is.

Európa meghatározása földrajzi, politikai, kulturális, történelmi szempontból sem egy könnyű feladat. Az Európai Unió megalakulásán felül számos dolgot tett azért, hogy létrehozza az „európai egységet”. Ilyen közös szimbólumok az európai zászló, himnusz, és az útleve. Az európai identitás kialakításának – az identitás természeténél fogva – Habermas (1994) gondolatait követve, alapját képezi a tanulás, a fejlődés. „Az összetartozás és a közös sors érzését nem lehet mesterséges úton előállítani. Ez csak a közös kulturális tudatosságból építkezhet, ezért Európának most már nemcsak a gazdaságra kell figyelemmel lennie, hanem az oktatásra, az állampolgári értékekre és a kultúrára is” (Európai Unió hivatalos portálja).

A dolgozatomban olyan kérdéseket veszek górcső alá, mint, hogy: Hogyan hat az Erasmus program az európai identitásra? Milyen kapcsolat alakul ki a szóban forgó európai identitás és a nemzeti identitás, valamint a regionális identitás között? Kutatásomban kizárólag magyar nemzetiségű, Magyarország egyik felsőoktatási intézményében tanuló magyar –, illetve kettős állampolgárok² vettek részt.

A dolgozatomban főbb kutatási céljai között szerepel, hogy vajon azok a hallgatók akik részt vettek az Erasmus programban, inkább érzik-e magukat európainak, mint

¹ A Erasmus programban részt vesznek az Európai Unió tagállamai, valamint Horvátország, Izland, Liechtenstein, Svájc és Törökország is.

² magyar–szerb

ittthon maradt társaik? Ezt a kérdést a magyar állampolgárokra és kettős állampolgárokra³ nézve is vizsgálom.

A másik fontos kérdést a kettős állampolgárok regionális kötődése szempontjából vizsgáltam. Feltevésem szerint az általam vizsgált kettős állampolgárok, akik nem vettek részt az Erasmus programban, regionális, esetükben „vajdasági magyar” identitással rendelkeznek. Kíváncsi voltam, vajon az Erasmus-program milyen hatással van ezekre a lokális kötődésekre? Megerősíti, vagy inkább fellazítja azokat?

A hipotézisek elemzésekor kvantitatív és kvalitatív módszereket vegyítettem. Az online felületen megosztott⁴ kérdőívek eredményeiből következett további kérdéseket mélyinterjúk segítségével vizsgáltam.

1. AZ IDENTITÁS

„Bátorságra van szükségünk ahhoz, hogy megtaláljuk saját identitásunkat és életünk értelmét anélkül, hogy elfogadnánk és meghajolnánk az előtt, amit az előítéletek és sztereotípiák írnak elő számunkra. A legtöbb ember észre sem veszi, hogy legelőször ők maguk esnek áldozatul saját előítéleteiknek.” (Zach LeBeau, 2002)

Sok tudományág foglalkozik az identitás fogalmával. Egy mindent átfogó definíciót szinte lehetetlenség lenne alkotni. Igyekeztem a témában releváns szakirodalom segítségével összegyűjteni, és lehetőségeimhez mérten körüljárni ezt a fogalmat.

Elsőként Erik Erikson, a fogalom szülőatyját említeném, aki az identitást a fejlődésszakaszok mentén értelmezte. Erikson (1969) szerint az identitásképzés ifjúkorban, kognitív folyamatok révén alakul ki, majd a további életszakaszokban folyamatosan fejlődik. (Pataki, 2004:12) Eriksonnál (1956) és Smithnél (1992) az identitás többdimenziós, komplex fogalomként jelenik meg. Erikson (1956) szerint identitás komplexitásának három összetevőjét hangsúlyozta: az azonosságtudat érzetét, a személyes folyamatosságot és a belső szolidaritás élményét. „[...] nyilvánvalóan az egyén azonosságtudatos érzetére utal; majd másodszor az egyén azon tudattalan törekvésére, hogy fenntartsa saját személyiségének folyamatosságát; harmadszor annak a bizonyítékát jelenti, hogy az én-szintézis hallgatagon működik; és végül, hogy fennáll

³ magyar – szerb

⁴ Facebook, A Márton Áron Szakkollégium levelező listája.

a csoportideákkal és –identitással való belső szolidaritás. ” (Eriksont idézi Pataki, 2004:14) Hódi Sándor is az identitás többszörös összetettségét a társadalmi csoportok mentén értelmezi. „Minden embernek annyiféle identitása van, ahány társadalmi csoporthoz tartozik, ahány strukturális szint és vonatkozási keret révén azonosul másokkal.” (Hódi, 1992:10)

Továbbá az identitás a másokkal folytatott interakciók során alakul ki. „Ez az identitás az alaptételünk ahhoz, hogy leéljük az életünket és kölcsönhatásba kerülünk másokkal. Az identitás egyrészt közvetlenül, az elmében, másrészt sokkal közvetettebb módon, a személyiségünkben tükröződik vissza.” (Greenfield, 2008:117) A társadalomtudományban az identitás kialakulásában az én és a külvilág kapcsolata meghatározó. Az én a külvilággal fenntartott viszony alapján formálódik (Vajda, 2011). A Calhoun (1997) szerint identitásunk személyiségfejlődésünk szerint folyamatosan változik, „ az identitást el kell érni a fejlődés során, nem pedig egyszerűen fel kell fedezni a természetben.” (Bakk 2008:20) Az identitás nem csupán egy „dolog”, amellyel az ember „rendelkezik” vagy amelyből „merít”, hanem „történet” is, aminek folyamatos elmesélhetősége, illetve „újramesélhetősége” adja azt a karakterét, amellyel önazonosságként tételezhető.

Identitásunkat nagyban meghatározza a kultúránk is. Assman hármas felosztást alkalmaz az identitás személyes, egyéni (amit az „én”-ből eredeztet) és „mi” dimenziójára. Hangsúlyozza, hogy nincs „természet adta” identitás –, kizárólag kulturális identitás létezik.” (Bakk 2008:28)

Schöflin György (2002) szerint beszélhetünk egyéni, illetve kollektív identitásról, melyek „bizonyos formában kölcsönösen súlyt adnak egymásnak.” (Bakk, 2008:9) A kollektív identitás „metafora, képzetes mennyiség, társadalmi konstrukció.” (Bakk, 2008:9) Habermas szerint a kollektív identitásnak „érték – és normaképző tanulási folyamatokban való részvétel általános és egyenlő esélyének tudatán alapszik” (Habermas, 1994:117) A posztmodern korban a külvilág folyamatosan változik, és mivel az Én-t is a külvilág határozza meg, ez kihatással van az Én alakulására, ezért az Én befejezetlen marad (Vajda, 2011).

Erikson és Assman felosztását nem tartom relevánsnak a kutatásomhoz. Dolgozatomban az identitást, mint folyamatosan alakuló, változó és mind efölött fejlődő fogalomként értelmezem. Az identitás – az említett Schöflin György felosztása mentén

– egyéni és kollektív létezését, illetve ezek kapcsolatát, a nemzeti – és a regionális – illetve európai identitás függvényében fogom vizsgálni.

1.1. Nemzeti identitás

„Az, hogy milyen nemzetiséghez tartozunk, sok mindent meghatároz. Meghatározza azt, hogy milyen nyelven beszélünk, meghatározza azt, hogy hol élünk, valamit ez által sok olyan értéket hordozunk, amit csak mi ismerünk és értünk. Úgy gondolom, hogy minden embernek, bármilyen nemzetiséghez is tartozik, fontos, hogy büszke legyen saját nemzetiségére, továbbá az is lényeges, hogy a más nemzetiségűeket is tiszteljük, és érdeklődést tanúsítsunk kultúrájuk iránt.” (Interjúrészlet, nő, 26 éves Erasmus programban részt vett interjúalany)

Smith (1992) a nemzeti identitást nagyon összetett és egzakt fogalomnak tartja. Ábrahám – Gereben – Stekovics (2003) az identitástudat rétegeiből vezeti le a nemzeti identitást. „Az identitástudatot – egy virtuális térbeliségben – „vertikálisan” és „horizontálisan” egyaránt rétegzett fogalomnak tartjuk.” (Ábrahám – Gereben – Stekovics, 2003:50) (Továbbá a Ábrahám – Gereben – Stekovics (2003) megemlíti az identitástudat időbeli dimenzióját is, amely az (egyéni, családi, lokális, nemzeti) múlttal kapcsolatos tudati képektől és elbeszélésekből áll. Az időbeli dimenzióval kapcsolatban csak a közös történelmi tudatot, valamint a nemzet jövőképét, mint a nemzeti identitás részét vizsgálom). A vertikális rétegek olyan kapcsolatok, kötődések mint a család, különféle csoportok, és nem utolsósorban maga a nemzet. A horizontális identitástudat a közösséghez való viszony különböző színtereit, dimenzióit mutatja be. Ilyenek pl. a csoport-önkép, a kulturális identitástudat, a nemzeti hovatartozás értelmi-érzelmi megélése vagy akár a vallási identitástudat. (Ábrahám – Gereben – Stekovics, 2003:51)

A vertikális szintek közül a dolgozatomhoz releváns nemzeti identitást emelném ki és az ehhez kapcsolódó horizontális rétegeket, a kulturális identitástudatot és a nemzeti hovatartozást főként érzelmi és értelmi dimenzióit fogom vizsgálni kutatásom során. Pataki Ferenc megfogalmazásával élve: „A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából

és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben” (Ábrahám – Gereben – Stekovics, 2003:51).

„A nemzethez való tartozáshoz, a nemzethez kötődő identitás kialakításához elengedhetetlen, hogy az egyén valamilyen viszonyt alakítson ki saját (nemzeti) csoportjához.” (Örkény-Székely-Csepeli 2007:26) A csoport tagjai igyekeznek kialakítani pozitív érzéseket, értékeket a csoporttal kapcsolatban. A születésünk jogilag egyértelműsíti egy csoporthoz való tartozást, bár lélektani értelemben nélkülözhetetlen az identitás kognitív és érzelmi tartalmakkal való „feltöltése”. A csoport létezése bizonyos véleményt, viszony feltételez más csoportokkal szemben. A szerző Eriksont idézi: „az etnikai hovatartozás feltételez egy intézményesült kapcsolatot körülhatárolt kategóriák között, amelynek a tagjai egymást kulturálisan különbözőnek tekintik [...]” Örkény-Székely-Csepeli 2007:26).

A nemzet fogalmát különféle szempontból vizsgálhatjuk. Bakk (2008) politikai szempontból közelít a fogalomhoz „[...] a nemzet a XIX. és XX. században az a legnagyobb és legstabilabb politikai közösség, amelynek identitása mind politikailag, mind kulturálisan megnyilvánul.” (Bakk, 2008:76) Bakknál is megjelenik a kulturális és a közös történelmi múlt, mint a nemzeti identitás jellemzője. A nemzeti identitás magában hordozza közös gyökerekből táplálkozó hagyományokat, értékeket, hiedelmeket, történelmet, melyek egy része végig kíséri a nemzetet, másrészt pedig a nemzet által formált eszmékből, szabályokból, kultúrából áll. Bakknál fontos hangsúlyt kap az utóbbi jellemző. „Modern környezetben a kultúra tehát belépőjegy a teljes körű állampolgársághoz, a társadalmi tevékenységben való részvételhez [...] (Bakk, 2008:121)

Csepeli (2002) szerint a nemzet színterét a múltban és a jövőben is az eleven emberek kommunikációja hozza létre. Magának a nemzeti létnek a megtapasztalása számos változatot mutathat. Az egyik véglet a teljes azonosulás, a másik véglet pedig a teljes kívülmaradás. A nemzeti csoport tagsága e két véglet között helyezkedik el, kritériumok által meghatározott identitásváltozatokat hordoz. A világ nemzetállamai között a nemzeti azonosulás különböző alapokon nyugszik. Csepeli szerint a nyugat-európai országokban a nemzeti világ alapját az állampolgárság képezi, melyre határozott kulturális azonosságtudat épül. A közép – és kelet-európai országokban a nemzeti jelentést inkább a kulturális és történelmi tényezők alkotják. (Csepeli 2002). Csepeli (2002) szerint a nemzetállamok devolúciójának korában élünk, ami nem a

nemzetállam jelentőségének elvesztését, hanem új kontextusba való helyezését jelentik. Egyfelől megjelennek a nemzetállam fölötti szerveződések⁵, melyek korlátozzák a nemzeti szuverenitást, másrészt a nemzetállam alatt regionális szerveződések jönnek létre, mely az identitás alakulásában is közre játszanak.

Smith szerint ahhoz, hogy a nemzeti identitás létrejöhessen, az alábbi feltételnek kell teljesülnie: (Smith, 1992:6)

- külön élő kultúrák territoriális határai a saját földjeiken belül
- a közösség származásával és a történelmi emlékeivel kapcsolatos közös mítoszok
- egy tömeges, egységesített kultúra közös köteléke
- minden tag számára mobilizálható, közös, területenként felosztott munkavégzés, valamint a szülőföld minden tagja által birtokolható forrásai
- közös jogok és feladatok egységesített rendszerének birtoklása közös törvények és intézmények alapján

A külföldi tanulmányok, vajon befolyásolhatják-e nemzeti identitásunkat? Az európai identitás térnyerése hat-e a nemzeti identitásra? Ha igen, kizárja vagy felerősíti a nemzeti azonosságtudatot? Erre irányuló kutatások kevés számban születtek. A különböző eredményekkel zárult New York Times (2001), Krzaklewska és Krupnik (2008), és Sigalas (2006) felméréseit emelném ki.

A New York Times (2001) felmérésében kimutatták, hogy a legtöbb európai, aki európainak érzi magát a saját nemzeti identitását mégis az első helyre sorolja. Krzaklewska és Krupnik (2008) szerzőpáros szerint pedig az európai identitás és a nemzeti identitás olyan azonosulási gyűjtőfogalmak, melyek nem zárják ki egymást, és nem egymás kárára változnak. Ezzel szemben Sigalas (2006) szerint az európai identitás térnyerése a nemzeti identitás kárára valósul meg.

Kutatásomban olyan egyetemistákat vizsgállok, akik feltehetően rendelkeznek nemzeti identitással. Dolgozatomat kizárólag a magyar nemzetiségű, magyar felsőoktatásban résztvevő hallgatókra korlátozom. A nemzeti identitás olyan kérdéseit

⁵ föderatív, konföderatív uniók, államcsoportok, multinacionális gazdasági vállalatok...stb.

veszem górcső alá, melyek az Erasmus tanulmányok és a nemzeti identitás kölcsönhatását vizsgálják.

1.2. Regionális identitás

„Mi ebben az országban akarunk önmagunk lenni.”

Hajnal-Papp (2004)

„A regionális identitás relatíve új fogalmat takar, mely a területi vagy területhez kötődő identitás egyik válfaja.” (Solymodyné 2007:57) Különböző tudományágak foglalkoznak a régiók szerepével például a földrajz, politológia, jog, szociológia, illetve antropológia. A politológia a hatalommegosztás, a jog az intézményesült irányítás (közigazgatási egység), a szociológia és az antropológia pedig a etnikai-kulturális, szellemi-tudati összetartozás szempontjából közelít a fogalomhoz. Kutatásomban a szociológiai és az antropológiai szempontokra helyezem a hangsúlyt.

Probáld Ferenc úgy fogalmazott, hogy a régiók olyan földrajzi térségek melyek gazdasági – társadalmi komplexitást hordoznak magukban. Valamint a régiók fontos vonása, „[...] hogy társadalmuk összetartozása a tudati szférában is megjelenik, és e regionális identitásnak egyre jelentősebb kulturális, valamint politikai-érdekérvényesítési vetülete van (regionalizmus).” (Nemes, 1997:1) Somlyódyné (2007) szerint a regionális identitás megvalósulása a politikai változások generálta regionális fejlődéshez köthető. A regionális identitás fogalma némileg új keletű és ennek következményeként kiforratlan. „A decentralizált területpolitika döntési mechanizmusa látszólag kedvező táptalaját biztosítja az identitásformálásnak, hiszen a regionalizációban megtestesülő politikai konszenzus létrehozása feltételezné, illetve igényelné a lakossági elfogadottságot, azonosulást.” (Somlyódyné 2007:58) A régiót főként gazdasági okok szempontból létrejött egységként vizsgálják, de a kulturális szimbólumok, hatalom-szerveződés szempontból is figyelembe kell vennünk. Vannak akik a regionális identitás kifejlődését fokozatokhoz kötik: regionális öntudat, regionális identifikáció, és a valahova tartozni akarás vágya. Szíjártó (2002) szerint kétségbe vonják a regionális identitás fokozatokba sorolhatóságát és azt is, hogy ez e kötődés intenzitása emocionális függvény lenne. (Szíjártót idézi Somlyódyné 2007: 60-61)

Somlyódynével (2007) szerint „a területi kötődés mindenképpen az adott térkategória megéléséből, szocializációs mintákból, a társadalmi-gazdasági helyzetből, a kulturális tradíciókból, a társadalmi interakciókból és sok másból építkezik.

A regionális identitás meghatározásában Gereben Ferenc (1999) gondolatait veszem alapul. Gereben (1999) a határon túli magyarság által lakott tájegységeket mint sajátos régiókat szemléli, sajátos kulturális töltést: hagyományokat, értékrendet, sajátos mentalitást hordoznak magukban.

1.2.1. A Vajdasági magyar identitás

Számomra, az hogy vajdasági magyar vagyok, ez a világ legtermészetesebb dolga. Vajdaságban születtem, vajdasági magyar szülők gyermekeként, ez vagyok, ezt kaptam, és ebben a kifejezésben, hogy „vajdasági magyar” jól is érzem magam. (interjúrészlet, nő, 26 éves)

A regionális identitást főként a Szerbiában található Vajdaság Autonóm Tartományban⁶ élő magyar, kettős állampolgár⁷ egyetemisták szemszögéből fogom vizsgálni. „Vajdaság olyan régió, melyben hagyományosan ápolják a multikulturalizmust, multi konfesszionizmust és az egyéb európai elveket és értékeket” (Vajdaság Autonóm tartomány Statútuma szerint). Vajdaság multikulturális jellegét tükrözi, hogy e tartományban több mint huszonöt különféle etnikai csoport él, és a hat hivatalos nyelvvel rendelkezik (Vajdaság enciklopédiája). A kisebbségek közül a magyarok fordulnak elő legnagyobb számban. Gereben Ferenc kutatása a határon túli magyarság identitáskérdésében így fogalmazott: „Magyarország szemszögéből a határon túli magyarság által lakott, különböző országokba eső tájegységeken, mint sajátos régiókat szemlélhetjük...” „...kulturális töltést: hagyományokat, sajátos mentalitást, értékrendet stb. is hordoz, illetve ilyen töltéssel teljesedik ki igazán.” (Gereben 1999:14)

⁶ Vajdaság tartományi autonómiája a 2006-os új alkotmány alapján a korábbi jogálláshoz képest konszolidálódott, a vajdasági statútum csak 2008-2009-ben készült el, és 2009 decemberében került elfogadásra a vajdasági képviselőházban. (Csernicskó-Szabó Mihály Határon túli magyarság a 21. században 2010 62)

⁷ magyar–szerb

A Vajdasági Autonóm tartományon belül, vajon kialakult-e regionális identitás? Létezik-e a „vajdasági magyar”, mint identitástudat? A témával kapcsolatban sajnos kevés kutatás született. A kutatásomhoz kapcsolódó elméleti háttért általam összegyűjtött szerzők munkáin keresztül vizsgálom.

A multikulturális környezetben kialakuló sajátos mentalitás az, amire Gereben (2002) is rávilágít, adhat a regionális identitásnak egy többletet, de ez nem feltételezi a nemzeti identitás kizárását. Véleményem szerint a regionális kötődéshez továbbá hozzájárulhat, hogy az általam vizsgált csoport – a tanulmányaikat az anyaországban folytató egyetemisták – nagy része, a határon túli magyarok számára fenntartott kollégiumokban helyezkedik el. Meglátásom szerint az itt kialakított közösségek, a határon túliságot hangsúlyozó, és specifikáló regionális kötődést erősítik. További lehetséges magyarázatul szolgálhat a régió, mint a „valahova tartozás”, egyfajta biztonságot jelképező szimbólum. „A társadalom, illetve a politikai asszimilációk századában a kisebbségi közösségek összetartó-kohéziós erejeként működik a sztereotípiák hagyományozódása, a csoporthoz tartozás számos jegye – vagyis az identitás.” (Gergely, 1996:19) A Bíró A. Zoltán szerint (2002) különböző jelképek, mint pl. a címer, ünnepek... stb. is szolgálhatnak identitásépítő erőként. Valamint Nagy Éva (2005) szerint az affektív elemek, mint a család, rokonság, barátok is hozzájárulnak az identitás kialakításához.

Gereben Ferenc és Tomka Miklós 2000-ben készített Vajdaságra vonatkozó reprezentatív kutatásában az ott élő magyarok nemzeti – és nyelvi identitását vizsgálta. (Gereben 2002). Vajdaságban – valamint bármely közép-európai országban élő határon túli magyarság körében – a regionális szimbólumokkal szemben egyetemlegesen a Himnusz, a nemzeti trikolor és Szent Korona bizonyult a három legfontosabb nemzeti szimbólumnak, azt jelenti, hogy a kulturális szimbólumok szintjén az össznemzeti identitástudat erősebb a regionális tudatnál. Viszont a haza fogalmának vizsgálatakor legtöbbször Vajdaságot jelölték. „Vagyis a táji-földrajzi kötődés terén a lokális (regionális) mi-tudat nagyon erős, mondhatni a haza-fogalmat is helyettesíti.” (Gereben 2002) Sőt, Európát pozitívabban értékelték Magyarországnál, ami a legalacsonyabb pontszámot kapta. A nemzeti önképre vonatkozó kérdésekből kiderül, hogy a vajdasági magyarságra vonatkozó tulajdonságokban 22% nem különített el ilyen csoportot, 40% viszont pozitívan nyilatkozott. A Magyarországon élő magyarságra vonatkozóan sokan kitértek a válasz alól, (csak minden negyedik ember válaszolt) 26% úgy vélte, hogy a

magyarországi magyaroknak nincsenek jellemző tulajdonságaik, és mindössze 6% nyilatkozott róluk pozitívan.

Gereben (2002) feltételezi, hogy a negatív országimázs a hétköznapi érintkezésekben, értékrendben, gondolkodásmódban gyökerezik. Erre bővebben nem tér ki viszont további kutatásokat javasol. Itt szeretném megemlíteni, hogy a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház társulata 2012-ben, a Pass-Port című előadáshoz gyűjtött mélyinterjúkból kirajzolódott eredményei Gereben Ferenc (2002) meglátását igazolják. A kutatás nem minősül reprezentatívnak. A mélyinterjúkban egyaránt az anyaországban élő, és a Vajdaságban élő magyarokat kérdeztek arról mit jelent a vajdasági, illetve magyarországi magyarság, egyáltalán létezik-e? Hogyan látják a Magyarországon élő magyarokat és fordítva. Az egyik mélyinterjú alanya így nyilatkozott: „Hogy mi a különbség? A rácsodálkozás, a színességnek a meglátása, az elfogadása a másinak. Mi be lettünk oltva egy csodával és ezt a csodát ők nem tudják, a másnak az elfogadása, a másnak a színessége,- meghagyása...A különbség picit, de hatalmas.” Valamint még hozzátette, hogy szerinte igazán nem érdekli a Magyarországiakat a vajdasági magyarok helyzete. Az interjúalany egy ideig élt Magyarország területén és következtetéseit valószínűsíthetően a hétköznapi érintkezéseiből szűrte le. Itt is elhangzik még: „Nem az én ritmusom Magyarország? Mi Magyarország ritmusa? Az elkeseredettség.”

Az interjúk által készített a szabad asszociációkra vonatkozó összegzésből kimutatható, hogy a vajdasági magyarok az anyaországbeliekről a főként negatív tulajdonságokkal jellemezték: széthúzó, távolságtartó, kétszínű, irigy, pesszimista, zárkózott, hideg stb. Néhány pozitív tulajdonságot is említettek mint például: okos, illedelmes, udvarias, kedves, barátságos. A szerbekről született asszociációk nagyon vegyesek, bár a magyarországi magyarok megítélésének viszonylatában mégis pozitívabbnak mondhatóak. (Urbán Pass-port 2012). Saját maguk megítélésére nem irányult kérdés, attól eltekintve ez a felmérés összeegyeztethető a Gábrity Molnár – T. Mirnics (2001) kutatásának eredményeit, hogy a vajdasági magyar fiatalok önmagukat az intelligencia, szorgalom, becsületesség és tolerancia tekintetében is jobbnak értékelték mint a magyarországiakat vagy a szerbeket. (Gábrity Molnárt – T. Mirnicst idézi Döme 2010)

Gereben Ferenc (2002) az identitáshoz tartozó jövőképet is vizsgálta. A vajdasági magyarok 60%-a látja jövőképüket borúlátóan. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az ekkor készült felmérés az 1999-es NATO bombázás után egy évvel készült, ami

jelentősen meghatározta a válaszadók jövőképét és hangulatát. Az „egész magyarságra” vonatkozóan azonban csak 27%-uk vélekedik negatívan. Ebből az derül ki, hogy a vajdasági magyarok nem „alkatilag”⁸ pesszimisták. A múltból alkotott kép vizsgálatakor a jelentős történelmi személyek, – eseményekre irányuló kérdésekből körvonalazódott, hogy (ami más magyarok régiókra nem volt jellemző) „a történelmi tudatnak – az össznemzeti jelleg mellett – vannak regionális⁹ vonásai is.” „Kétség és remény, menekülés és regionális kötődés, félelem és megerősített identitás – mindez együtt jellemzi a vajdasági magyarság közelmúltbéli tudati állapotát.”

Kiss Dénes István 2001-es felmérésében is megmutatkozik az elcsatolt területek közül Vajdaságban a legjelentősebben a magyarországiakkal szembeni különbségtétel. (Kiss Dénest idézi Döme 2010) Az ún. „sajátcsoporthoz-orientáció”¹⁰ Vajdaságban gyakoribb, mint a Felvidéken, Kárpátalján vagy akár Erdélyben.

Hajnal Virág és Papp Richárd (2004) szerint a vajdasági magyar identitás mint létező fogalom az egyetemes magyar identitás részét képezi. (Hajnalt és Pappot idézi Bálint 2011). A vajdasági identitás a szerb és a magyar mentalitás mérsékelt határán húzódik meg. Nem hordozza a nemzeti, sem pedig a szerb kötődések túlzott megnyilvánulását. Bálint István Hajnal-Papp könyvéből idéz: „E két eltérő etnikai tradíció jelenléte a kisebbségi kultúra életében, ez az a sajátosság, amely megkülönbözteti a vajdasági magyarságot a magyar nemzet, az egyetemes magyarság más közösségeitől, régióitól.” (Bálint 2011)

Dr. Gábrity Molnár Irén – dr. T. Mirnics Zsuzsanna a vajdasági fiatalok körében végzett felmérésében az alanyok 56 százaléka választotta elsődleges identitásként a vajdasági magyart és 28,5 százaléka a magyart (Gábrityot és Mirnicst idézi Bálint 2011). Döme (2010) online kérdőíves kutatása nem minősül reprezentatívnak. Mintavételében főként a mély szegénységben élők alul prezentáltak. A válaszadók többsége férfi (52%), és legtöbbször a 20-25 éves korosztály tagjai (47%) voltak. A kérdőívben főként értékelő és érzelmi dimenzióra irányuló kérdések szerepeltek. A szerző saját kutatását összeveti a MOZAIK 2001, a Kárpát Panel 2007, a Média 2007 és A vajdasági magyarok politikai felmérése 2008-as kutatások egyes változóival is. Az

⁸ Nem a magyarság, mint nép helyzetét látják kilátástalannak, hanem a jelenlegi helyzetüket Vajdaságban. Gereben (2002) a mélyinterjúit alig egy évvel a NATO bombázások után készítette. A szerb–albán konfliktus és következményei nemcsak a politikai és gazdasági helyzetre, de az emberek jövőképeire is kihathattak.

⁹ Pl. Hunyadi János történelmi személy, zentai csata mint fontos történelmi esemény megemlézése.

¹⁰ Az adatközlő szerint az e csoportba tartozók a saját régiójában élő magyarokat a többségi nemzettől és a magyarországi lakosságtól is különbözőnek ítélik.

említett korábbi kutatások és az online felmérés is kimutatták az erős regionális, vajdasági kötődés, és a kultúrnemzeti koncepció dominanciáját. Legtöbben „vajdasági magyarként” határozzák meg magukat 55,5 százalék és csak 10,6 százalék vallotta magát „magyar”-nak, 13,3 százalékuk délvidéki magyarnak vallja magát. A délvidéki magyar, illetve vajdasági magyar kifejezés egyaránt használatos. A Délvidék egy részét képezi Vajdaság. Én a vajdasági magyar kifejezést fogom használni, mivel pontosabb meghatározás.

Döme (2010) eredménye összhangban van a Gabrity Molnár Irén (2008) tett korábbi felmérések regionális tudatszintre vonatkozó részével, melyben a térségekhez kötődés alapján Vajdaságot a kistrégió, a település, Európa, Szerbia, Kelet-Közép-Európa végül Magyarország áll az utolsó helyen. (Gabrityot idézi Döme 2010)

A szakirodalomban Döme (2010), Hajnal-Papp (2004), Gereben (2002) is elkülöníti a vajdasági identitást a magyarországi magyarok identitás érzetétől. A különbségek mindhárom szerzőnél a mentalitás, értékrend, gondolkodásmód szempontjából lettek meghatározva. Vajon mitől függ, hogy ki mekkorának látja ezt a különbséget? Milyen hatással van az Erasmus program a lokális kötődésekre? Azon hallgatók, akik részt vettek az Erasmus programban valóban „kisebbnek” látják ezt a különbséget? Gereben – Tomka kutatásából kiderült az Európához való kötődés pozitív megítélést kapott (az 5-ig terjedő skálán 3,16 pontszámot ért el). (Gereben 2002) Ezzel szemben Duchesne-Frogner (1995) kutatása kimutatta, hogy az európai identitás térnyerése nem a nemzeti, hanem a lokális kötődéseket lazítják fel (Göncz 2010). Az általam készített mélyinterjúk által reflektálok a szakirodalom kapcsán felmerült kérdésekre.

1.3. Európai identitás

Az európai identitás azt jelenti, hogy a nemzeti és a regionális identitások fölött létezik egy azonosság tudat, és alighanem ez adja Európa múlhatatlan varázsát.

(Ságvári, 1999)

Az európai identitás megfogalmazásához elengedhetetlen előbb átgondolnunk, mit értünk Európa alatt. Földrajzi fekvése, történelme vagy talán kultúrája az ami összefogó keretként szolgálhat fogalmunk meghatározásában. Ha a földrajzi, történelmi, kulturális értelmezés útján indulunk el könnyen falakba ütközhetünk. A jövő Európája vagy az idegenellenesség vagy fordítva az univerzalizmus jegyében, a hatékony kommunikálás épül, mely összeköti az emberiséget. (Örkény – Székely – Csepeli, 2007 83-84) „Az Európa-modellt újra kell gondolni. Ötven évig működött, de ma már nem használható. A határokon átnyúló, határokat elmosó együttműködés új korszaka nem az Európai Unió keleti bővítésével kezdődött, mégis az indította el igazán.” (Ulrich – Edgar, 2007:7)

Európát nem azonosíthatjuk az Európai Unióval, azonban kétségtávol az EU számos célja közül az egyik az Európai Unió állampolgárainak közös kötődési pontja az európai identitás megteremtése. Az európai identitással foglalkozó kutatók nem vallanak egységes nézeteket az európai identitás létezéséről, illetve annak eredeztetéséről. (Karikó Sándor 2009)

Karikó Sándor (2009) az európai identitás három megjelenési, megítélési formáját különíti el a „klasszikust”, „borúlátót” valamint az „egyensúlyozót”. Dolgozatomban e felosztás segítségével indulok el, valamint egyéb jeles szerzők, mint például Delanty (2005), Habermas (1994), Tajfel (1979), Ságvári (1999), Smith (1992), Ulrich Beck és Edgar Grande (2007) megítélésével egészítem ki.

A klasszikushoz az Európa pozitív megítélését társítja. Gadamer és Konrád György szerint (Karikó, 2009) az európaiság, örökséget vívott ki magának, mint a történelmen átívelő, nemes értékek hordozója. Európa, ahol a nemzetek, individuumok kölcsönösen elismerik egymást, együttműködnek. Ezt az általa „klasszikusnak” nevezett megközelítést a szerző túl idealisztikusnak és némileg elavultnak ítéli. Az általa említett

szerzők meglátása a túlzott a „már meglévő” értékekre, főként a történelemre helyezik a hangsúlyt. Smith (1992) szintén a történelmet emeli ki fontos szempontként az identitás meghatározásában. Nála is megjelenik az optimista nézeteket valló „Európa-egység”¹¹, illetve a pesszimista gondolatokat erősítő „Európa-egységellenesség”¹² hívei. Az előző nézeteket vallók szerint nyugati mintára, intézményrendszerekre támaszkodva létrehozható az európai egység, az utóbbiak pedig azt vallják, hogy a kulturális sokszínűség által kialakult fragmentáltság áthidalhatatlan (Smith, 1992). Karikó (2009) Patočka gondolataira alapozva rámutat egy fontos aspektusra, arra, hogy a paidea vagyis a nevelés az amire több hangsúlyt kellene fektetni az európai identitás kialakításában.

A második „borúlátó” kategóriában értelemszerűen az európai identitás megkérdőjelezőket. Delanty (2005) szerint az európaiság nem alapozhat a közös múltra, mivel szerinte az európaiaknak nem létezik közös történelmük. Delanty (2005) a kulturális sokszínűség a politikai, vallási fragmentáltságnak adhat hangsúlyt, mintsem az egységnek. Majd további pesszimista szerzőkön keresztül jutunk el arra a pontra, hogy nincs Európa és nincsenek európaiak. E két álláspont, két véglet ha az optimizmus, vagy a akár a pesszimizmus szemszögéből közelítve, mégis egyfajta passzivitással áll hozzá az európai identitás meg – vagy meg nem alkotásához. (Karikó 2009)

A harmadik csoportban Pagden angol politológus egy egyszerű, bár nagyon is ésszerű álláspontot képvisel, miszerint az Európával való azonosulás, az „európai kultúra” Európából tűnik elképzelhetetlennek, más földrésről nézve, más kultúrából szemlélve már korántsem olyan valótlan. (Pagden idézi Karikó 2009) Ulrich Beck és Edgar Grande (2007) német kutatók szerint újra át kell gondolni Európát és az európai identitás fogalmát. A szerzőpáros az Európa és a nemzetállamok közötti vagylagos választást oldja fel a „kozmozopolizmus” bevezetésével. „A kozmozopolitizmus az „is-is” elvet követi: mindenki egyforma és mindenki más. A kozmozopolitizmus ezért *új integrációs és identitás*-fogalmat kíván, amely lehetővé teszi a határokon túli együttélést, támogatja azt anélkül, hogy az egyediséget és a különbözőséget feláldozná a feltételezett (nemzeti) hasonlóság oltárán.” Ezzel egy olyan lehetőséget kínál, mely nem zárja ki a nemzeti identitás meglétét. Karikó Sándor a harmadik csoportot találja érdekesnek az európai identitás megalapozására. Én talán nem a kozmozopolita kifejezéssel élnék, de maga az eszme amit képvisel célszerű kiindulópontul szolgálhat.

¹¹ Pan-Europeans

¹² Anti-Europeans

Fontos a kölcsönös érdekeken múló együttműködés, és a tolerancia. A szerző szavaival élve: „Az egészben (tehát Európában, vagy ha úgy tetszik: az Unióban) képviseljük és szolgáljuk a rész (esetünkben a magyarság) érdekét s méltóságát. S fordítva: a rész által gazdagítsuk az egész működését” (Karikó 2009) Habermas (1994) szintén a toleranciát mint kulcsfogalmat említi. Felteszi a kérdést, hogy a komplex társadalmak ki tudnak-e alakítani ésszerű identitást? Válaszában Luhmann állítását cáfolja meg, ugyanis Luhmann azt állítja, hogy a bonyolult társadalmak nem képesek erre. (Luhmann idézi Habermas 1994). Habermas (1994) szerint a bonyolult társadalmak is kialakíthatnak identitást, ami az univerzális Én-struktúrával összeegyeztethető. Ezt az ún. új identitást három szempont alapján jellemezi. Elsőként említi, hogy az új identitást nem határozhatja meg az olyan jellegű hovatartozás vagy a tagság, melynek a be- és kilépés feltételei kötöttség szerint jönnek létre. „Ez az identitás azon kommunikációs folyamatokban való részvétel általános és egyenlő esélyének tudatán alapul, amelyekben az identitás kialakítása szakadatlanul tanulási folyamatként végbemegy.” (Habermas, 1994:175). Nem a közös világképet, hanem az érték – és normaképző kommunikációt tartja fontosnak. Valamint az identitás nem igazodhat az „a kizárólag áthagyományozott értékekhez” vagyis nem alapulhat csupán a történelmen és a hagyományokon, hanem jövő-orientátnak kell lennie.

1973-ban született meg az európai identitás első hivatalos nyilatkozata, melynek három alappilléren nyugszik, a közös érdek és – örökség, felelősségvállalás a harmadik világ országait érintő közös cselekvésekért, valamint elkötelezettség az európai integráció mellett. (Ságvári 1999) „Az Európa Tanács már megalapításakor tisztában volt azzal, hogy létre kell hozni szimbólumokat, amellyel Európa népei azonosulni tudnak (Az Európai Unió hivatalos honlapja). Olyan szimbólumokról beszélhetünk, mint a egységet képviselő himnusz illetve zászló, majd az egységes megjelölésű útlevelek. Az Európai Unió a szimbólumok bevezetése kapcsán fontos olyan kérdéseket is tisztáz, mint a nemzeti identitás viszonya. „Az európai himnusz nem arra hivatott, hogy az uniós országok nemzeti himnuszainak helyébe lépjen, hanem arra, hogy a tagországok által közösen vallott értékeket ünnepelje. (Európai Unió hivatalos honlapja). Az egységes zászlót az Európai Parlament kezdeményezte, ami 1986 elején került bevezetésre és mai napig jelképe az Európai Uniónak és az Európa Tanácsnak. „A zászló mára az európai identitás és az egységes Európa első számú kifejezője.”

(Kiadóhivatal honlapja). Mindezek mellett még megvalósításra került az ún. „Európa Nap” és Európa kulturális Fővárosának évenkénti megválasztása. (Ságvári, 1999)

Az európai identitás kialakulása nem feltételezi a nemzeti identitás háttérbe szorítását. „Az identitások terén Európában többszörös identitásoknak, az identitások terén »koncentrikus köröknek« kell érvényesülnie: egymás mellett, egyenrangúan létező európai, regionális, nemzeti/etnikai és egyéb helyi kulturális csoportidentitásoknak.” (Rostoványit idézi Palánkai 2002:815)

Zsinka (2011) szerint az „európai civilizáció” három fő forrásból táplálkozik: a görög-római műveltség, a keresztény és zsidó vallási hagyomány, és a törzsi-népi kultúrák (germán, szláv elemek kiemelkednek.) Tehát Delanty-vel (2005) szemben, Zsinka (2011) gondolataira alapozva, az európai identitás kialakításában visszatekinthetünk egy közös múltra, viszont Karikó (2009) szerint nem lehet csupán erre hagyatkozni. Habermas is rávilágít, erre a pontra, miszerint a komplex társadalmak is kialakíthatnak identitást, de ezt nem lehet csak a múltbéli eseményekre, a történelemre alapozni. Habermas gondolataira alapozva az európai identitás is megvalósítható, ha alapjául egy aktív tanulási folyamatot képzelünk el, melynek jövő-orientáltnak kell lennie.

Az európai identitás meghatározásában legfőbb támpontként Henri Tajfel (1979) szociális identitás elméletét veszem alapul. Az egyén rendelkezik azzal a tudattal, hogy bizonyos társadalmi csoporthoz tartozik, és ez a csoporthoz való tartozás bizonyos érzelmi és értékjelentőséget hordoz számára. Tajfel elméletére alapozva az az egyén rendelkezik európai identitással, aki európaiként definiálja magát és érzelmileg fontos számára ez a kötődés. (Tajfel, 1979)

2. AZ ERASMUS-PROGRAM

„Azóta is piros betűs ünnep az életemben az a nap, amikor rábólintottak a pályázatomra.” (interjúrészlet, férfi, 26 éves Erasmus programban részt vett hallgató)

Az Erasmus program 1987-ben indult, nevét a neves filozófusról, humanistáról, teológusról Rotterdami Erasmusról kapta. Az Európai Unió tagállamokon kívül részt vesznek a programban Horvátország, Norvégia, Liechtenstein, Törökország, Svájc és

Izland is. Az Erasmus az Európai Bizottság egyik legsikeresebb és legismertebb programja, fő célja a hallgatói és tanári mobilitás előremozdítása Európai Unióban. (A Tempus Alapítvány hivatalos honlapja szerint). Évente több mint 150 000 hallgató vesz részt a programban. (Sigalas, 2009) A nyelvtanulás, interkulturális kompetenciák fejlesztése mellett kimagasló hangsúlyt kapott az, hogy a résztvevők közvetlenebb betekintést nyernek abba, hogy milyen Európai polgárnak lenni. (Európa Bizottság hivatalos honlapja).

Azok a hallgatók akik rész kívánnak venni a programban motivációként nyelvtanulás, egy másik ország kultúrájának megismerése, és nem utolsósorban a karrierrel kapcsolatos előnyöket emelték ki. (King, 2003) Krzaklewska és Krupnik (2008) a motiváció szempontjából karrier-orientált és élmény-orientált csoportot különített el.

2.1. Erasmus-csoport

A hallgatók az Erasmus program keretein belül utaznak külföldre, és azzal, hogy a program résztvevőivé válnak egyben „különös státuszba” kerülnek. Nem minősülnek turistáknak, hiszen a fogadó országban több mint fél – vagy akár egy évet is eltöltenek, viszont általában nem telepednek le. Az ESN¹³ számos közös programot szervez az Erasmus hallgatóknak és az egyetem berkein belül is külön csoportot jelentenek az Erasmusos diákok.

Minden hallgató aki e program keretein belül látogat külföldre „Erasmusos hallgatóvá” válik. Ez általában nem csak azt a lehetőséget jelenti, hogy egy ösztöndíj segítségével egy másik országban tanulhatnak. Az „Erasmusos hallgató” elsősorban a fogadó ország kultúráját tapasztalhatja meg, de ugyanakkor esélye nyílik közvetlenebb képet kapni a csoport-tagjainak kultúrájáról. Érdekes kérdés lehet, hogy az Erasmus – csoport mennyire járul hozzá a pozitív „Európa kép” kialakításához. Kutatásomban a mélyinterjúk kapcsán kitérek erre a kérdésre is.

¹³ Erasmus Student Network (Erasmus diák hálózat)

2.2. Az Erasmus-program hatásával kapcsolatos kutatások

Az Erasmus programon belül működő ESN szervezet, azért jött létre, hogy támogassa és segítse a programot (évenként különböző felméréseket végez pl. ESNSurvey, beszámolókat elemez pl. „Share your experience”) és résztvevőit. Krzaklewska – Krupnik (2008) kutatásukban az előzetes képzettséget, személyiségjellemzőket, szociális háttérrel és a motivációt elemezték.

Beszélhetünk ún. „Erasmus generációról”¹⁴? Az Erasmus programban résztvevők valóban szorosabban kötődnek Európához? Vajon a résztvevőkben erősödhet, vagy kialakulhat-e egyfajta európai identitás? A témában kevés kutatás keletkezett (Sigalas 2009) bár a hatásokat vizsgáló szerzők véleményei megoszlanak.

Russel King és Enric Ruiz-Gelices (2003) a University of Sussex berkeiben végzett 2000-2001-es kutatásában felállított egyik hipotézis ugyancsak erre a kérdésre irányul: akik részt vettek az „Year Abroad experience”¹⁵ programban erősebb európai identitással és pozitívabban vélekednek Európáról, illetve nagyobb betekintést nyertek az Európával kapcsolatos kérdésekbe. Hogy hogyan tesznek szert erre az attitűdre, nem teljesen tisztázott, bár meglehetősen a szociális kölcsönhatás a fogadó országgal, illetve különböző nemzetiséggel kulcsfontosságú lehet. A szociális interakciók meghatározásában a szerző Bochner hármass felosztását alkalmazza miszerint, az elsődleges az azonos kultúrabeli interakció, másodlagos a fogadó országbeliekkel való kapcsolat, harmadlagosan pedig az egyéb, vagyis a különböző országok nemzetiségeivel való interakció. (Bochner idézi Russel King 2003). Továbbá Russel King (2003) kiemeli, hogy nagyobb figyelmet kellene szentelni a külföldi tanulmányok hatásainak kutatásra, hiszen a munkaerőpiac szempontjából sem elhanyagolható kérdés, ugyanis akik részt vettek ilyen programban nagyobb valószínűséggel vállalnak munkát lakhelyüktől eltérő tagállamban. Az eredményekhez az Eurobarométer kutatását is felhasználva a hipotézisük – miszerint a külföldön töltött tanulmányok pozitívan hatnak az európai identitásra, illetve az Európával kapcsolatos pozitívabb megítélés – igazolást nyert.

¹⁴ Steffen Wollf (New York Times 2005)

¹⁵ „Egy év külföldi tapasztalat” elnevezésű program, amely az Erasmus és Socrates keretein belül jött létre.

Krzaklewska és Krupnik (2008) szintén kérdőíves kutatásában az identitásvizsgálatra irányuló kérdésre szeretnék kitérni. A „Hogyan látod magad” kérdésre vonatkozó öt kijelentéssel szembesítette a résztvevőket (Pl. Világpolgárként látom magam, Az Európai közösség részeként látom magam...stb.). Az öt lehetséges választás (világpolgárként, európai közösség részeként, nemzetem közösségének tagjaként, autonóm egyénként, helyi közösség tagjaként) nála nem kizárólagos volt. A legtöbben világpolgárnak (89,2%) és európainak (86,8%) identifikálták magukat. Ezen belül 3 csoportot különítettek el. Akik mind a négy csoporttal azonosultak többszörös identitással rendelkeznek, akik csak a világpolgárt és európai kategóriát jelölték globális – és akik mindegyiket kivéve az Európait, őket a nem európai identitással rendelkezők közé sorolták. Kutatásuk nem minősül reprezentatívnak, de az egyértelműen kirajzolódik, hogy a programban résztvevők a többsége világpolgárnak, illetve európainak identifikálja magát.

Ezzel szemben Emmanuel Sigalas (2009) az angol cserediákok körében végzett longitudinális kutatásában nem ennyire szélsőséges. Kijelentette, hogy nem talált bizonyítékot arra, hogy az Erasmus programban való részvétel az európai identitás adoptálásához vezetett volna. (Sigalas, 2009:14) Azonban az Európa iránt pozitív vélekedés kimutatható és inkább az érzelmi dimenzióhoz köthető, mintsem politikai identitáshoz. A program segít abban, hogy a résztvevők magukat és a saját kultúrájukat az Európai közösség részeként azonosítsák. Sigalas (2009) szerint az Erasmus tanulmányok különbözően hatnak egyes nemzetekre és a feltételezés megerősítésére, további kutatásokat javasolt.

Iain Wilson (2011) Sigalához (2009) hasonló eredményeket prezentált. Wilson (2011) szintén longitudinális kutatásában (angol, francia és svéd hallgatók körében), kérdőíves módszert alkalmazott. A vártnál eltérő eredmények nem mutattak szignifikáns különbségeket a külföldre utazók és a kontroll csoport között. Szerinte az Erasmus tanulmányok nem eredményeznek „forradalmi változást”¹⁶ a diákok politikai attitűdjével szemben. Úgy gondolja, hogy aki az Erasmus programot választja, már eleve pozitív attitűddel rendelkezik Európával kapcsolatban. Theresa Kuhn (2012) Sigalas (2009) és Wilson (2011) kutatásaira támaszkodva megerősíti, hogy valamennyi felsőoktatási intézmény hallgatói feltehetően európainak érzik magukat attól eltekintve, hogy voltak külföldön vagy sem. Megjegyzi, hogy az európai identitás szorosan összefügg az iskolázottsággal. Szerinte az Erasmus program inkább olyan diákok

¹⁶ „revolutionary changes” (Wilson, 2011:1135)

körében lenne hatásos, akik alacsonyabb iskolázottsággal rendelkeznek, vagy esetlegesen az oktatás keretein kívül. Nem tudok teljesen egyetérteni Theresa Kuhn (2012) vélekedésével. Mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a program hatékonysága nem mellékes cél. De vajon Kuhn (2012) által kínált megoldások nem térnek-e túlságosan a program szellemétől. Több kutatás is igazolta, (Sigalas, Wilson) hogy a olyan hallgatók jelentkeznek a Erasmus programra, akik eleve rendelkeznek egyfajta pozitív attitűddel Európa iránt. De vajon ez az attitűd továbbfejlesztése, „gyakorlati megtapasztalása” elhanyagolható szempontnak tűnik-e?

Steffen Wollf (2005) angol politológus a csere programban résztvevőket „Erasmus generációnak” nevezi és bár maga is elismeri, hogy nagyon optimistán áll hozzá, ehhez a témához a következőképpen nyilatkozott: „A történelem során először jelentek meg egy igazi európai identitás csírái”.¹⁷ (New York Times 2005).

A megosztó eredmények lezáratlanul hagyják a kérdést, hogy létezik-e „Erasmus generáció”? Mennyire bizonyul sikeresnek az Erasmus program abban, hogy egy egységet teremtő európai identitást hozzon létre? A bizakodó és kissé borúlátó szerzők gondolatait figyelembe véve véleményem inkább az optimizmus felé hajlik. Itt szintén figyelembe kell vennünk azt a már említett állítást, hogy az európai identitást nem készen kapjuk, tennünk is kell érte.

Sigalas (2009) gondolatai szerint az Erasmus egészét tekintve egy olyan lehetőséget hordoz magában, ami ha nem is az európai identitás létrehozásában de annak elmélyítésében és finomításában játszik fontos szerepet. A program pozitívan hat a közvetlen találkozásokon átívelő „mi-identitásra” kialakítására.

¹⁷ „For the first time in history, we're seeing the seeds of a truly European identity”

3. MÓDSZER

Jelen kutatásomban az Erasmus program hatásait vizsgálom az európai identitás a regionális – és nemzeti identitás relációjában. A dolgozatommal kapcsolatban 4 hipotézist állítottam fel:

- H.1.: Azok a magyar állampolgár részt vettek az Erasmus-programban, inkább érzik magukat európainak mint itthon maradt társaik.
- H.2.: Azok a kettős állampolgárok akik voltak Erasmuson inkább érzik magukat európainak mint azok a kettős állampolgárok, akik nem vettek részt a programban.
- H.3.: Azok a kettős állampolgárok akik nem voltak Erasmuson regionális identitásérzettel rendelkeznek.
- H.4.: Azok a kettős állampolgárok, akik részt vettek az Erasmus-programban elszakadnak regionális identitásérzetüktől.

Kutatásomban kétféle módszert alkalmaztam: egyrészt kérdőíves eljárást, másrészt mélyinterjúkat. Az adatokat 2010-es Excelben dolgoztam fel és index-számítással hasonlítottam össze az értékeket.

A kérdőíveket elektronikus formában juttattam el a résztvevőkhöz, az adatgyűjtésnél hólabda módszert alkalmaztam. A kérdőíveket a Facebook nevű közösségi portálon osztottam meg két hónapon keresztül, és ezen felül a Márton Áron Szakkollégium levelezőlistájára sikerült eljuttatnom. Azért választottam az online kérdőívezés lehetőségét, mert egyrészt így a hólabda módszer nagyon hatékonynak bizonyult. A Facebook ismerőseim megosztották a saját oldalukon a kérdőívemet, majd a további „megosztásból” is született újabb „megosztás”, másrészt pedig környezetbarát megoldás.

A kérdőív tartalmazott egy Európára vonatkozó Luthanen-Crocker-tesztet, valamint a Krzaklewska-Krupnik (2008) szerzőpáros által alkalmazott tesztet felhasználva (Világpolgárnak látom magam, az Európai közösség részének látom magam, a helyi közösség részének látom magam, a nemzetem tagjaként látom magam, autonóm egyénnek látom magam) fogalmaztam meg a „Hogyan látod magad?” kérdést. A kérdőívemben én is 5 lehetséges választ adtam meg, viszont nálam a Krzaklewska-Krupnik (2008) szerzőpáros tesztkérdésével ellentétben, egy válaszadás volt lehetséges.

A kutatásomban kizárólag magyar nemzetiségű alanyokat vizsgáltam, azonban a kettős állampolgároknak kiküldött kérdőívben a „helyi közösség tagja” válaszlehetőséget „vajdasági magyar”-ra cseréltem. A kérdőív elején szerepelt megkértem a résztvevőket, hogy adják meg állampolgárságukat, és amennyiben kettős állampolgárok azt is jelöljék. Ezzel azt szerettem volna elérni, hogy vizsgált személyek magyar nemzetiségű, e szempontból homogén csoportot alkossanak.

A Luhtanen-Crocker- teszt az identitás érzelmi dimenzióját méri. (Kiss Paszkál, 2010, szóbeli közlés). A kérdőív öt fokú Likert-skálán méri a résztvevők egyetértését különböző állításokkal. A teszt eredményéből adódott az európai-identitás pontszáma. A minél magasabb a pontszám annál magasabb fokú érzelmi azonosulást jelzi. (A kérdőív az 1.mellékletben található)

A félig strukturált mélyinterjúkat a főleg kettős állampolgárokkal végeztem és csak olyan magyar állampolgárokkal, akik részt vettek az Erasmus-programban. Azoknál a kettős állampolgároknál, akik nem vettek részt a cserediák programban, kérdéseim főként a regionális identitásra és a nemzeti identitás viszonyára vonatkoztak. A Gereben Ferenc (2002) kutatásában kimutatta, hogy a vajdasági magyarok alacsony százaléka vélekedik pozitívan a Magyarországon élő magyarokról. Szerinte ez a negatív megítélés inkább a hétköznapi érintkezésekre, értékrendre, valamint a gondolkodásmódra mintsem a politikai vonatkozásokra¹⁸ vezethető vissza. A mélyinterjúban olyan egyéneket választottam ki, akik kettős állampolgárok és az „identitásválasztó” kérdésre a „vajdasági magyar” választ adták, valamint olyan személyeket akik szintén kettős állampolgárok és erre a kérdésre eltérő választ adtak (ezen belül európai, illetve világpolgár válaszadókat). A „vajdasági magyar” választ adók körében a nemzeti, illetve regionális identitásra vonatkozó kérdésekre helyeződött a hangsúly: „Mit jelent neked magyarnak lenni? „Számodra mit jelent vajdasági magyarnak lenni?” „Milyennek látod Magyarországot?” „Hogyan jellemeznéd az ott élő magyarokat?” Mivel a vizsgált személyek mindegyike a magyar felsőoktatásban vesz részt, napi érintkezésbe kerül az anyaországbeli magyarokkal. Ezért néhány kérdéssel a hétköznapi érintkezések „milyenségét” vizsgáltam. Arra is kíváncsi voltam, hogy szerintük ők milyen képet alakítanak ki a magyarországi magyarok fejében. Erre irányuló kérdések: „Ért bármilyen pozitív, illetve negatív megkülönböztetés azért

¹⁸ Magyarország felől érkező pozitív politikai intézkedések: Pl. A 2001-től bevezetett Magyar Igazolvány, ami évenként négy lehetőséget biztosít 90%-os engedménnyel való utazásra Magyarország területén belül; a bár (2004-ben elutasított) 2011.01.01-től igényelhető kettős állampolgárságra jogszabály.

Vajdaságból jöttél? Kérlek nevezd meg néhány szituációt!” „Szerinted hogyan vélekednek rólad a magyarországi magyarok?”. Szintén ebben a csoportban a lakhelyre is kitértem. Főként azt szerettem volna megtudni, hogy a lakóhely szempontjából milyen közösségben élnek. „Kollégiumban vagy albérletben laksz?” „Hova valósi szobatársaid/lakótársaid vannak?” „Milyen viszonyt ápolsz velük?” Feltehetően a kollégisták jelentős része anyagi okok miatt választja a kollégiumot. Úgy gondoltam, hogy ez a „kényszer választás” adta lehetőség talán befolyásolhatja az eredményeket és ennek kiküszöbölésére a következő kérdést tettem fel: Ha albérletbe költöznél mennyire lenne szempont, hogy lakótársaid vajdasági magyarok vagy magyarországi magyarok legyenek?

Azok a kettős állampolgárok közül akik, nem a „vajdasági magyar” válaszlehetőséget adták az európai, illetve világpolgár identitásokat választókat kérdeztem. A kérdéseim az európai identitásra, illetve az nemzeti – és európai identitás viszonyára vonatkoztak. Mit jelent neked európainak lenni? / Mit jelent neked a világpolgár fogalom? Miért jelentkezted az Erasmus programra? Mennyire tartod fontosnak nemzeti identitásod? Valamint néhány kérdés a kezdeti attitűdökre irányult: „Mit gondolsz mielőtt részt vettél volna a programban mennyire volt pozitív megítélésed Európáról?” „Miben változott az Európáról, illetve európaiságról való vélekedésed a program után?” Az interjúban néhány spontán kérdés is szerepelt, ami szintén arra irányult, hogy az említett kérdéseket segítse, illetve azokra fókuszáljon.

A magyar állampolgároknak feltett kérdések hasonlóak voltak, mint a fentebb említett kettős állampolgárok csoportjának kérdései, akik részt vettek az Erasmus-programban. (A mélyinterjúk kérdéseit a 2.mellékletben lehet megtekinteni)

A félig strukturált interjút azért tartom hasznosnak, mert a megkérdezett személyek válaszaiból olyan nem várt megoldások is kirajzolódhatnak, melyek további kérdéseket vetettek fel. Amennyiben módomban állt, ezeket is elemzés alá vettem, vagy további kutatási javaslatokként tüntettem fel.

4. MINTA

A kutatásomban összesen 102 személy vett részt. Négy kitöltőt ki kellett zárnom, mivel egyikük szerb nemzetiségű volt, ketten pedig nem Magyarország területén folytatják tanulmányaikat. A végső minta 98 résztvevőre terjed ki. A vizsgált alanyok mindegyike magyar nemzetiségű, és Magyarországon valamely felsőoktatási intézményében tanul, ezen felül nem vettek részt Európán kívülre szóló cserediákprogramban. Összesen 63 nő és 35 férfi vett részt a kutatásban.

A mintát a teljes sokaság tekintetében, az Erasmus részvételt, és az állampolgárságot figyelembe véve 4 csoportra osztottam. A 4 csoport pontos, számszerű meghatározását a „Kérdőívek elemzése” című résznél ismertetem.

Az Erasmus-programban részt vett hallgatók összességében 15 országba látogattak el: Anglia, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyel, Németország, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország, Szlovénia. A három legkedveltebb állomáshely Hollandia, Németország és Franciaország voltak.

A kérdőíves módszer mellett mélyinterjúkat is készítettem a mintában részt vett hallgatókkal. Három olyan személyt aki kettős állampolgár és nem volt Erasmuson, 5 alanyt aki kettős állampolgár és volt Erasmuson, és három személyt aki kizárólag magyar állampolgár és részt vett az Erasmus programban.

A kutatásomhoz a Budapesti Corvinus Egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, a Gábor Dénes Főiskola, a Kodolányi János Főiskola, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Nyugat-magyarországi Egyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Semmelweis Egyetem, Szent István Egyetem, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, a és a Szegedi Tudományegyetem, hallgatói csatlakoztak.

5. KÉRDŐÍVEK ELEMZÉSE

A kérdőívek elemzésénél az első 12 kérdésnél (A teljes kérdőív megtekinthető a mellékletben az 1. ábra alatt) a válaszokat 1-5-ig terjedő skálán kellett megadni. Az „egyáltalán nem értek egyet”-től a „teljesen egyetértek”-ig. A negatív kérdésekre (3., 5., 6., 9., 11.) adott válaszokat fordított skálán értékeltem, hogy az összesített Európa-pontszám vonatkozásában összeadhatóvá váljanak. A végleges mintám 98 főre terjed ki.

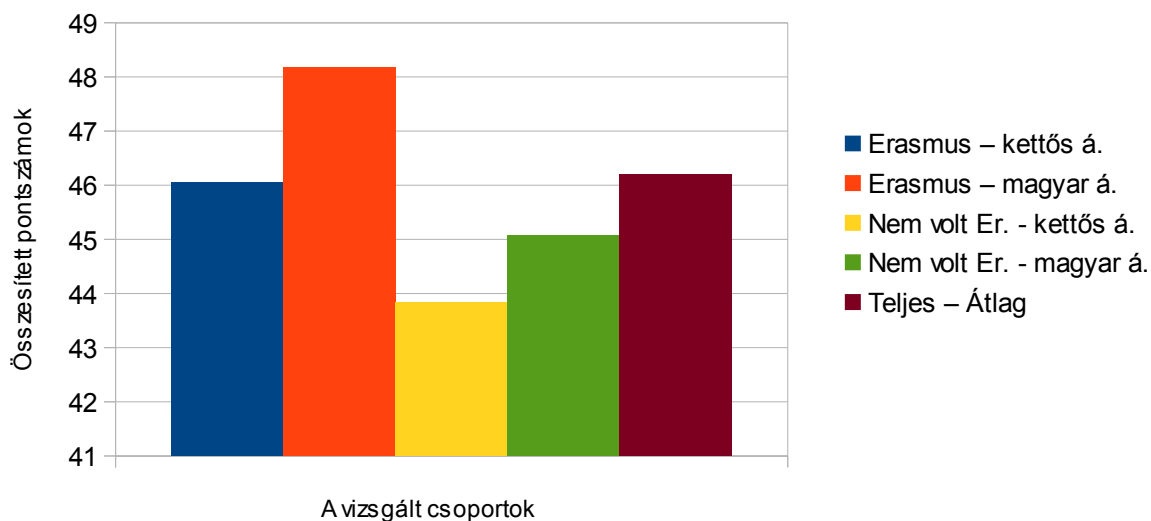
Az alapfeltevésem az volt, hogy akik Erasmus programban vettek részt inkább érzik magukat európainak mint akik nem vettek részt a programban.

A felmérésből eredményeiből kiderült, ahogy az 1. ábra mutatja, az Erasmus programban részt vettek átlagosan 4,61%-kal magasabb Európa-pontszámot értek el azoknál, akik nem vettek részt a programban. Ez a teljes sokaság tekintetében nem mondható szignifikáns különbségnek.

Azonban ha a kérdőív kérdéseit külön-külön megvizsgáljuk, akkor viszont két kérdés tekintetében több mint 10%-os pozitív eltérés mutatkozott a két válaszadó csoport között, ezek pedig az alábbiak:

- Az, hogy európai vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok – 11,41%
- Az, hogy európai vagyok, sokat elmond rólam – 10,81%

Az összpontszámok alakulása

1.ábra: Az Európa-pontszám a vizsgált csoportok-, illetve a teljes sokaság átlagos eredménye

A továbbiakban ezt az alapfeltevést a hipotéziseimnek megfelelően a magyar állampolgárok, illetve a kettős állampolgárok tekintetében vizsgálom. Majd a kettős állampolgárokra vonatkozóan arra térek rá, hogy az Erasmus milyen hatással van a regionális identitásérzetre. Ezekhez a vizsgálatokhoz a teljes sokaságot 4 csoportra bontottam:

1. Részt vettek az Erasmus programban és kettős állampolgársággal rendelkeznek (18 fő)
2. Részt vettek az Erasmus programban és (csak) magyar állampolgárok (27 fő)
3. Nem vettek részt az Erasmus programban és kettős állampolgársággal rendelkeznek (26 fő)
4. Nem vettek részt az Erasmus programban és (csak) magyar állampolgárok (27 fő)

Az átlagos eredményeket összehasonlítva a magyar állampolgárok, akik részt vettek az Erasmus-programban és az itthon maradt társaik között, megállapítható, hogy az Erasmus programban részt vettek 6,91%-kal nagyobb Európa-pontszámot értek el. Ez az eredmény a feltevésem irányába mutat, azonban mégsem mondható szignifikánsnak. A 12 kérdés közül a magyar állampolgárok tekintetében a legnagyobb különbség a következő kérdésnél mutatkozott:

- Az, hogy európai vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok.

Ennél a válasznál 10,90%-kal magasabb pontszámot értek el a programban részt vettek.

A kettős állampolgárok tekintetében az, ha összehasonlítjuk azokat a hallgatókat akik részt vettek a programban azokkal, akik nem vettek részt, az Európa-pontszámok valamivel kisebb százalékban jelennek meg, mint a magyar állampolgárok vonatkozásában. Itt is az 5,04%-os pozitív eltérés a programban részt vettek javára irányul, de szignifikánsnak nem mondható. Viszont több kérdés tekintetében is igen nagyon a különbségek:

- Az, hogy európai vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok – 19,07%
- Az, hogy európai vagyok, kevésbé befolyásolja, hogy mit tartok magamról – **28,61%!**
- Az hogy európai vagyok, sokat elmond rólam – 18,85%

Ezek az igen jelentős eltérések alapján bizonyossággal elmondható, hogy az Erasmus program jelentősen kihat a kettős állampolgárok európai identitásérzetére. Erre részletesebben a „Kérdőíves felmérés eredményei” résznél térek ki.

A kutatási kérdéseimhez szorosan nem kapcsolódik, de érdekesnek tartottam összehasonlítani a sokaság azon csoportjait, akik magyar állampolgárok és részt vettek az Erasmus programban azokkal, akik kettős állampolgárok és nem vettek részt a programban.

A legnagyobb különbségek itt mutatkoztak meg, de talán nem is meglepő, hiszen az Európát megjárt magyar állampolgárok és a határon túli magyar kettős állampolgár identitásérzete jelentősen eltér. Már az összpontszám tekintetében is közel tíz százalékos az eltérés, azaz **9,90%-kal** nagyobb Európa-pontszámmal rendelkeznek az első csoport képviselői, de az egyes kérdéseknél még szembeötlőbb a különbség, különösen az utolsónál:

- Büszke vagyok arra, hogy európai vagyok – 17,36%
- Mások általában tisztelik az európaiakat – 14,54%
- Az, hogy európai vagyok sokat elmond rólam – 14,58%
- Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok Európának – 11,02%
- Jó európainak lenni – 10,97%
- Az, hogy európai vagyok, fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok – **27,53%**

Másrészről az Erasmus-programban részt vett, magyar – és a kettős állampolgárok Európa-pontszáma között is megfigyelhető bizonyos különbség. Négy kérdésnél 10%-ot meghaladó eltérés volt tapasztalható:

- Büszke vagyok arra, hogy európai vagyok – 13,04%
- Jó európainak lenni – 10,50%
- Az európaiakat mások általában vesztetnek tartják – 12,61%
- Az, hogy európai vagyok, kevésbé befolyásolja, hogy mit tartok magamról – **16,92%-os** különbség. (Itt megjegyezném, ahogy már korábban is utaltam erre, ez egy negatív kérdés, ami fordított skálán van értékelve).

Magával a kérdőívvel kapcsolatos megállapítások:

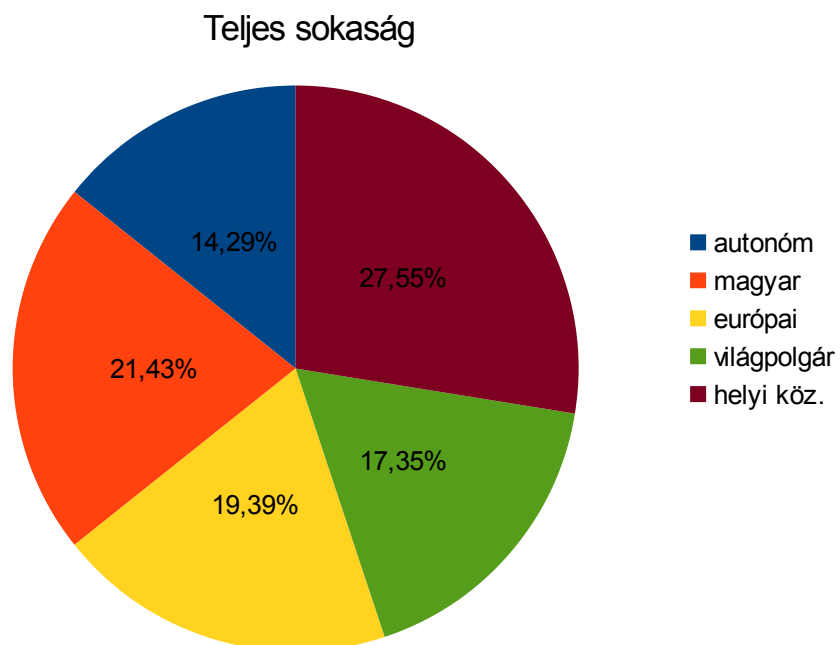
A kérdőívvel kapcsolatosan elmondható, hogy a 4-es kérdés volt az, amely leginkább kihozta a különbségeket, de az 1, 6 és 8-as kérdésekre adott válaszokban is igen jelentős különbségek mutatkoztak a csoportok között.

A kérdőíves vizsgálat második részénél a résztvevőknek a kettős állampolgárságú vajdasági magyarok identitásérzetét, illetve annak változását vizsgáltam az Erasmus programban.

A kérdőívben szereplő kérdés így hangzott: „Hogyan látod magad?” A lehetséges válaszok a következők voltak:

1. autonóm egyén
2. magyar
3. európai
4. világpolgár
5. helyi közösség tagja (a kettős állampolgárok esetében „vajdasági magyar”)

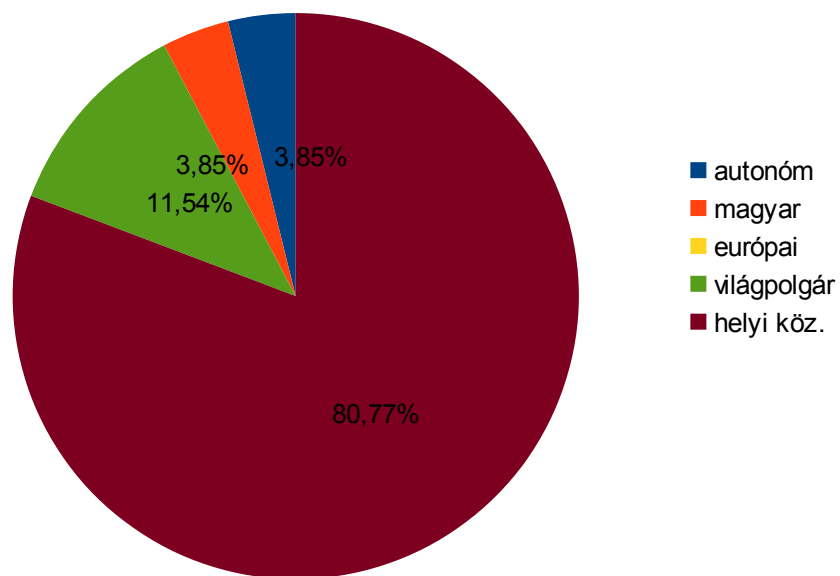
A mintanagyság itt is 98, mint az előző vizsgálatomnál. A teljes sokaságot tekintve az alábbi grafikon szemlélteti a teljes sokaság identitásérzetét.

2. ábra: Az identitásválasztó kérdés eredményei a teljes sokaságra nézve

Ahogy a 3. ábrán is jól kivehető, a kettős állampolgárok (vajdasági magyar) identitásérzete jelentősen eltér az 5. ábrán észlelhető, magyar állampolgárokétól. Azok a kettős állampolgárok, akik nem vettek részt a programban ahogy a 3. ábrán is látható jelentős többséggel választották a helyi közösség, vagyis esetükben a vajdasági magyar identitást.

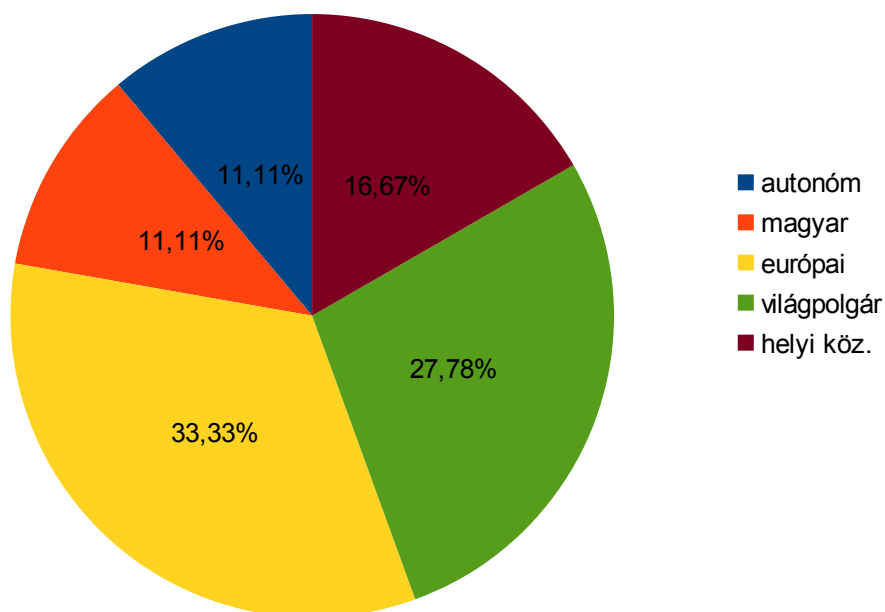
Nem voltak Erasmuson - kettős állampolgárok

3.ábra: Az identitásválasztó kérdés eredményei azokra a kettős állampolgárokra vonatkoztatva, akik nem vettek részt az Erasmus-programban

Ahogy a 4. ábra is igazolja, azok a kettős állampolgárok akik részt vettek az Erasmus-programban, mindössze 16,67%-uk választotta a vajdasági magyar lehetőséget. Ez nagyon jelentős eltérésnek bizonyul, a 3. ábrán látható itthon maradt társaikkal kapcsolatban, akik 80,77%-a jelölte magát vajdasági magyarként. Ugyanakkor a 4. ábrán az is megfigyelhető, hogy jelentősen megnövekszik az európai- és a világpolgár identitásérzet aránya.

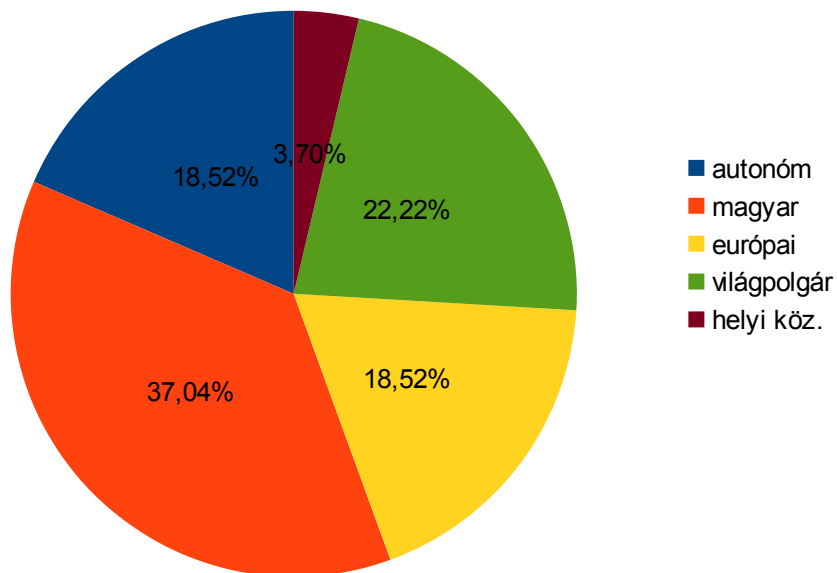
Erasmus - kettős állampolgárok

4. ábra: Az identitásválasztó kérdés eredményei azokra a kettős állampolgárokra vonatkoztatva akik részt vettek az Erasmus-programban

Nem tartozott szorosan az elemzés tárgyához, de érdekesnek tartom megemlíteni a magyar állampolgárok körében bekövetkezett identitásérzet változásokat az Erasmus program hatására. Ahogy a 5. ábra is mutatja azok a magyar állampolgárok körében, akik nem voltak Erasmuson, a kettős állampolgárokkal ellentétben igen csekély, mindössze 3,70%-uk választotta a „helyi közösség tagja” válaszlehetőséget. Szintén az 5. ábrán az is megfigyelhető, hogy azon magyar állampolgárok körében, akik nem vettek részt az Erasmus-programban erős a nemzeti identitás tudat.

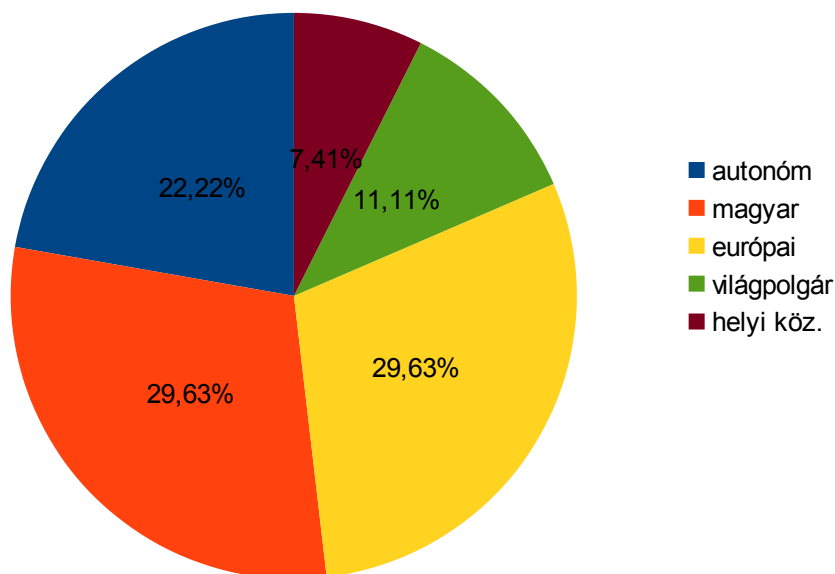
Nem voltak Erasmuson - magyar állampolgárok

5. ábra: Az identitásválasztó kérdés eredményei, azokra a magyar állampolgárokra vonatkoztatva, akik nem vettek részt az Erasmus-programban

Ahogy a 6. ábrán látható a nemzeti identitás azoknál a magyar állampolgároknál is jelentős, akik részt vettek az Erasmus-programban. Az európai identitásérzet több mint 10%-kal nőtt, elsősorban a világpolgár identitásérzet rovására azok körében, akik részt vettek az Erasmus programban.

Erasmus - magyar állampolgárok

6. ábra: Az identitásválasztó kérdés eredményei, azokra a magyar állampolgárokra vonatkoztatva, akik részt vettek az Erasmus-programban

5.1. A kérdőíves felmérés eredményei

A kérdőíves felmérésből megállapítható, hogy sem a magyar –, sem pedig a kettős állampolgárok nem rendelkeznek olyan mértékű Európa-pontszámmal, ami a szignifikáns eredményeket hozott volna. Tehát a H.1. és H.2. nem igazolódtak be. Azonban szeretném kihangsúlyozni, ami néhány kérdés esetében kirajzolódott. A programban részt vett hallgatók, jelentősen jobban értékelik azokat a kérdéseket, melyekben mint „Európa része”, vagy maga az „európaiság, mint pozitív értékelése” jelenik meg. Ez az eredmény összecseng Sigalas (2009) tanulmányában elhangzottakkal, miszerint az Erasmus program az érzelmi dimenzióra hat, azon belül növeli a „közösség-érzését” más Európaiakkal.

A kérdőívek elemzésének második felénél, az identitásválasztó kérdéseket főleg a kettős állampolgárok tekintetében vizsgáltam. A 3. ábrán jól látható szignifikáns eredmény megerősíti, hogy a kettős állampolgárok, akik nem vettek részt a programban,

kimagasló része látja magát vajdasági magyarként. Megállapítható, hogy a H.3. szignifikáns eredményekkel alátámasztható.

Szintén az identitásválasztó kérdésnél, ahogy a 4. ábrán is látható, azok a kettős állampolgárok, akik részt vettek az Erasmus-programban már sokkal kevésbé választották a „vajdasági magyar” válaszlehetőséget. Ennek következtében a H.4. feltevésem is beigazolódott. Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy az említett személyek közül legtöbben az „európai” lehetőséget jelölték meg.

6. MÉLYINTERJÚK ELEMZÉSE

Az interjúkat a hipotézisek értelmében három csoportra osztottam. Az első csoportban azok kettős állampolgársággal rendelkező hallgatók szerepelnek, akik nem vettek részt Erasmus programban. A második csoportot azon kettős állampolgársággal rendelkező kísérleti személyek alkotják, akik részt vettek az imént említett cserediákprogramban. A harmadik csoport tagjai kizárólag magyar állampolgársággal rendelkeznek és részt vettek az Erasmus programban. A harmadik csoport eredményeihez – a külön részben nem elemzett – negyedik csoport is hozzá tartozik, akik mint kontroll csoport szerepelnek. Az interjúk e három csoportra vonatkoznak.

6.1. Vajdasági magyarok akik, nem voltak Erasmuson

A hipotézis egyik feltételének teljesülése a „vajdasági magyar” identitás létének alátámasztása. A szakirodalomban felsorakoztatott tanulmányokra saját kutatásommal is reflektálok. A másik feltétele a csoport megvizsgálása, és felmérése, hogy valóban ragaszkodnak-e a regionális identitásukhoz, esetükben a vajdasági magyar identitáshoz. Olyan személyekről van szó, akik kettő-három vagy akár már tíz éve is Magyarország területén élnek, ennek ellenére nem szakadtak el a regionális identitás érzetüktől.

Ez a csoport 27 kettős állampolgárok áll, akik nem vettek részt az Erasmus programban. Ebből 21-en az „identitásválasztó” kérdésnél a „vajdasági magyar” lehetőséget választották. Ebből a 21 személyből hárommal készítettem mélyinterjút. A

félig strukturált interjúkban arra kerestem a választ, hogy mi az oka ennek a szoros regionális kötődésnek. Hogyan élik meg a magyarságukat a Szerbiában született határon túli magyarok és a nemzeti identitásképükben milyen halmazokat alakítanak ki a régió, illetve az anyaország vonzataiban. Gereben Ferenc (2002), Döme (2010), Gábrity Molnár – T. Mirnics (2001), kutatásából kimutatható, hogy a vajdasági magyarok kevésbé vélekednek pozitívan az anyaországban élőkkel szemben.

Gereben (2002) szerint ez a negatív megítélés a hétköznapi érintkezésekben, gondolkodásmódban és értékrendben gyökerezik. A szabadkai Kosztolányi Dezső Színház színészei által készített interjúk a Gereben (2002) által említett lehetőségekre fókuszálnak. Mintavételük során nem tartották fontos szempontnak, hogy a vizsgált személy az interjú ideje alatt is minden napi kapcsolatba kerülhessenek a magyarországi magyarokkal. A mintában olyan személyek is szerepelnek, akik hosszabb ideig nem tartózkodtak Magyarországon. Kutatásomban kizárólag olyan személyeket vizsgálok, akik jelenleg hallgatói jogviszonnyal rendelkeznek egy magyar felsőoktatási intézményben, és Magyarország területén élnek. Azért tartom fontosnak ezt a szempontot, mert így a kapcsolat megítélése nem csupán a múltbéli emlékeken, illetve a közvetett érintkezéseken¹⁹ alapul. A Kosztolányi színtársulat a magyarországi magyarokkal kapcsolatos asszociációk negatív képét megerősíti a Döme (2010) kutatásában kirajzolódott képet. E vonal mentén tettem fel kérdéseket azon kettős állampolgárok körében, akik a „vajdasági magyar” identitást választották. Mik azok az általuk meghatározott különbségek, amelyek elhatárolják e két csoportot? Létezik-e vajdasági magyar identitás? Az ott élő személyek valóban kialakítottak e sajátos jellemzőket? Vajon a magyarországi magyarok negatív megítélése egyben a nemzeti identitásra is vonatkozik? Az interjú alanyokhoz nem ezekkel a konkrét kérdésekkel fordultam, hogy elkerüljem a sugalmazó válasz hibáját.

A Gereben (2002) és Döme (2010) kutatásához hasonlóan leginkább negatív a magyarországi magyarok megítélése a vajdasági magyarok szemében. Az interjú alanyokat arra kértem, hogy spontán módon, illessék jelzőkkel a magyarországi magyarokat. A három megkérdezett összesen 12 jelzőt soroltak fel. Ezek 67%-a volt negatív, mindössze 8%-a volt pozitív, és 25%-a volt semleges az anyaországbeli magyarokra vonatkozóan.

„Körülményesek. Más a felfogásuk. Állkedvesek. És az őszinteség helyett inkább a mű, megjátszott a viselkedésük” (K.A. 25). „A tapasztalatom az, hogy távolságtartóak”

¹⁹ pl. a médiából, a barátok, rokonok, ismerősök...stb. által közvetített kép.

(R.R. 28). A megkérdezettek legtöbbször a „távolságtartó”, „hideg” és „pesszimista” jelzővel illették a magyarországi magyarokat.

Ha felületesen vizsgálánk a témát arra is következtethetnénk, hogy az anyaországbeliek negatív megítélése egyaránt a nemzeti identitásra is árnyékot vet. A magyarországiak negatív megítélése a nem tükröződik ilyen egyöntetűen a nemzeti identitásra nézve. Azzal kapcsolatban, hogy számukra mit jelent „magyarnak lenni” főként pozitív (érték, büszkeség, kincs) jelzőket használtak, negatívumot nem említettek. Erre a kérdésre a összesen négy jelzőt emeltek ki a vizsgált személyek. Ezek közül 75%-ban hangzottak el olyan jellemzők, melyek a nemzeti identitást pozitívan értékelték és 25%-a volt semleges a válasz. Két válaszadó pozitívan vélekedett magyarságáról, valamiféle „értékként” határozta meg, vagy a „büszkeséget” kapcsolta hozzá.

„Érték. Ez nehéz kérdés. Nem tudom, mert én belőlem kimaradt a nagy magyarság érzet. Én nem igénylem március tizenötödikén a nagy megemlékezéseket, nem hordok napokig kokárdát, nem szeretem a Kossuth nótákat, és a hungarista együtteseket. Ezzel ellentétben viszont az év minden napján a magyar népzeneért élek. Nép táncolok, népzenelek, minden ismerősöm valamilyen formában a népzenevel foglalkozik. Táncházba járunk, énekelünk, táncolunk, megidézzük a hagyományokat. Talán ez tesz igazán magyarrá.” (K.A 25)

Egy válaszadó a nemzeti identitását egy „adott dolognak” tekinti, elfogadja, de nem tartja hangsúlyosnak. *„Ez egy adott dolog, és őszintén még nem igazán gondolkodtam rajta eddig. Nem vagyok különösen büszke rá, de nem is tagadnám le.” (R.R 28)*

A továbbiakban a vizsgált alanyokat arra kértem, hogy amennyiben érte őket negatív vagy pozitív megkülönböztetés nevezze meg és jellemezze a szituációt, hogy saját meglátásukban ezt hogyan élték meg. A három személy által említett események között kettő pozitív és kettő negatív szituáció hangzott el. Egyikük úgy vélte, hogy őt sem pozitív sem negatív diszkrimináció nem érte. *„Nem ért negatív vagy pozitív megkülönböztetés. Úgy gondolom, hogy ez fellépés kérdése” (M.Á. 28).*

A másik két interjú alany viszont mindkét esetre hozott példát. Az egyik interjúalany a negatív és a pozitív élményeit is a kulturális vonatkozásban, nyelvi szempontból határozta meg.

„Telefonon beszéltem és odajött hozzám egy lány, hogy ugye vajdasági vagyok, mert úgy beszélek²⁰. Ez akkor egy kicsit rosszul esett, én negatívan éltem meg ezt. Viszont pont emiatt volt már pozitív tapasztalat is, amikor egyik tanárom azt mondta nagyon szereti hallgatni, ahogy beszélek és, hogy soha nem szokjak le róla.” (R.R. 28).

A másik személy kizárólag politikai vonatkozásban nyilatkozott tapasztalatairól. Nála a Bevándorlási Hivatal látogatása, mint kiemelt negatív élmény jelenik meg.

„Negatívumként mindig a bevándorlási hivatalban töltött sok-sok óra jut eszembe. Azt hiszem a BÁH hívószóra sokan, határon túliak összenézünk, és ugyanarra gondolunk: egy hely, ahova nem szeretünk járni, mégis muszáj. Tartózkodási ügyintézése, lakcímkártya bejelentés. Nem számít a sorrend, a kínai bevándorlók soron kívül jutnak be.” (K.A. 25)

Ugyanezen személy a Magyar Állam jóvoltából a tovább tanulási lehetőségeket, a megpályázható támogatásokat, ösztöndíjakat emelte ki. „Ösztöndíjas lehettem hat évig, egyéb támogatásokat pályázhattam meg. Valamint a magyarigazolvány lehetőségeit széleskörűen kihasználhattam.” (K.A.25).

Az általam készített interjúk során amikor a vajdasági magyarok saját csoportjukat jellemezték, Gábrity Molnár – T. Mirnics (2001) kutatásban elhangzott tulajdonságok közül a tolerancia és a szorgalom nálam is megmutatkoztak. Továbbá említésre került a befogadó, barátságos, nyitott, valamint a sokszínű jelző. A felsorolt jelzők 82%-ban egyértelműen pozitívak és a maradék 18%-ban pedig megjelenik a magyarországi magyarokhoz viszonyított „másság”, amit inkább pozitívumként, mint negatívumként kezelnek. Ugyanígy mindhárom megkérdezett pozitívumnak tartja azt, hogy ők is ehhez a „vajdasági magyar” csoportoz tartoznak. Ezzel szemben számos olyan negatívum mint pl. a gazdasági helyzet, a felsőoktatás²¹ nem kerültek megemlítésre. „Kincs. Kiváltság. Ugyanis más egy határon túli magyar és mások a magyarországi magyarok.” (K.A 25) „Vajdasági magyarnak lenni kicsit több, mint magyarnak lenni.” (R.R. 28) Mindössze egy személy nyilatkozik úgy, hogy „nehézség”, de a válasza második felével feloldja ezt a negatívumot a „de megéri” adalékkal. Előforduló jelenség, hogy saját csoportunk pozitív megkülönböztetésben részesítjük más csoportokkal szemben (Örkény-Székely-Csepeli 2007).

²⁰ Az interjúalany itt a régióra jellemző tájszólásra gondol.

²¹ Vajdaságban a felsőoktatás kevés kivételt téve (pl. Újvidéki Egyetem berkein belül működő magyar tanszék) szerb nyelven folyik.

Ketten említik, a „beleszületést”, mint egy „adott dolog” elfogadását az identitásukkal kapcsolatban. Egyiküknél sem kerül említése a Vajdaság Szerbián belül vagy Magyarországhoz kötődő vonatkozása. Legtöbbször Vajdaságot érzelmileg külön régióként választják el, és pozitívan vélekednek róla.

A regionális identitás erősségét az is mutatja, hogy a megkérdezettek mindegyikénél előnyként jelenik meg a vajdasági lakótárs. A három személy közül ketten kiemelten fontosnak tartják a vajdasági lakótársat. Egy személy előnyként jelöli meg, de nem tartja feltétlen szempontnak. *„Valószínűleg vajdaságiakkal laknék, bár nem feltétlenül szempont. Vannak olyan magyarországi magyar barátaim, akiket nagyon szeretek, de a hasonló származás, családi háttér és mentalitás miatt a vajdaságiakkal könnyebb lenne együtt élni.”* (R.R. 28). *„Mivel a legközelebbi barátaim határon túliak, elsősorban velük költöznék albérletbe is. A magyarországi barátaim távolabb állnak tőlem.”* (K.A. 25)

A párválasztásnál mindhárom személy kiemelten fontosnak tartja a regionális kötődését. Mindhárom megkérdezett leghosszabb kapcsolata a régiójához kötődik és a jövő-képében is egyöntetűen vajdasági magyar párt képzeltek el. Ketten kizárólagosan nyilatkoztak erről, az egyik személy előnyként jelölte a vajdasági magyar párt, de ő más nemzetiségű párt is el tudott képzelni jövő-képébe. Nála az „egyéb nemzetiségűnél” a magyarországi magyar kategóriát nem részesítette előnyben.

6.2. Azok a kettős állampolgáron, akik részt vettek az Erasmus programban

A Krzaklewska és Krupnik (2008) tanulmányában kimutatott eredményekhez hasonlóan alakult a kutatásom is. Krzaklewska és Krupnik (2008) kutatásában legtöbb pontszám a „világpolgár” illetve „európai közösség tagja” válaszlehetőségekre esett, az előző nem sokkal előzte meg az utóbbit. Az általam vizsgált csoportban szintén az európai – illetve világpolgár identitást választották a legtöbbször, azzal az apró különbséggel, hogy az általam kimutatott eredményekben a világpolgár csúszott a második helyre. E két csoport együttesen 61%-át alkotja a megkérdezetteknek. Az 5 lehetséges válasz közül legtöbbször az európai és a világpolgár megjelölést választották. A válaszadók legtöbbször, 33%-uk az európai, 28%-uk a világpolgár, 17%-uk vajdasági magyart 11% a magyart és szintén 11%-uk az autonóm egyént jelölte meg.

Ebben a csoportban mindössze hárman jelölték a vajdasági magyar lehetőséget. Egy személyt kérdeztem abból a csoportból, aki világpolgárnak vallotta magát. Először azzal kapcsolatban kérdeztem, hogy mit ért e fogalom alatt. A „világpolgárságot” a következően jellemezte: aki hajlandó és képes is a mobilitásra, aki feltalálja magát egy új országban, új kultúrával való találkozás során, olyan személy, aki nem fél a lehetőségek érdekében egy új környezetben szerencsét próbálni.

Abból a csoportból akik az európai identitást választották, négy személyt kérdeztem meg, először arról, hogy számára „mit jelent európainak lenni”.

A négy válaszadó közül mindössze egy személy közelítette meg földrajzi szempontból a kérdést és ezzel egyidejűleg számára az európaiság egyfajta „a beleszületést” jelentett. A többi három válaszadó először azt definiálta, hogy számára mit jelent az európaiság, majd ebben magát mint európaít, „Európa tagját” helyezte el. A három válaszadó által használt jellemzők a szabadság, lehetőségek, a kulturális sokszínűséggel, az egység, összetartás, nyitottság, befogadás voltak. Az egyik interjúalanyról a szabadság, mint a „választás” lehetősége jelenik meg. Európát olyan egészként értelmezi, ahol mint európainak esélye nyílik arra, hogy több munka – továbbtanulási lehetőséget ragadjon meg. A másik vizsgált személynél az európaiság mint egy befogadó közösség jelenik meg, valamint nála is említésre kerül a több munka – és továbbtanulási lehetőség. *„Nyitottak feléd, a másik kultúra felé” (M.D 24).* A harmadik kísérleti személynél az európaiságot a kulturális sokszínűséget jelentette, és egyben úgy gondolta, hogy a számos kultúra Európa alatt egyesül.

Az imént említett kulturális sokszínűséget egyikük sem értelmezte hátrányként. Delanty (2005) és Smith (1992) szerzők által említett kulturális sokszínűség az európai egység „meg nem valósulásának” egyik jelentős okaként tartható számon. A megkérdezettek közül, ezt egy kivétellel, mindenki megemlítette, azonban egyikük sem társított hozzá negatív megítélést. Az Európára jellemző kulturális sokszínűség az „újdomság” és „máasság” iránt inkább pozitív érdeklődést és kíváncsiságot váltott ki a vizsgált személyekben. *„Másrésről Európa számomra a sokszínűséget jelenti, népek, emberek, szokások százai keverednek, s mégsem válik egy olvasztótégellyé.” (Z.M 28)*

Kérdéseimben kitértem a „választott” valamint a nemzeti identitás kapcsolatára. A válaszokból kiderült, hogy a nemzeti identitást többségük továbbra is fontosnak tartja a személyiség meghatározásában. Az öt válaszadóból három tartotta fontosnak a nemzeti identitását, de mindhármuk hozzátette, hogy a „más kultúrák felé való

nyitottságot” is ugyanúgy fontosnak tartja. Mélyinterjúim eredményei nem egyeznek a Sigalas (2006) tanulmányában végzett empirikus kutatás eredményeivel, miszerint az európai identitás térnyerése negatívan hat a nemzeti identitásra. További kérdésekben azon két személyt kérdeztem, akik nem tartották fontosnak nemzeti identitásukat. Mindketten úgy gondolták, hogy számukra sosem volt fontos a nemzeti identitás, az Erasmus tanulmányok nem változtattak ezen.

A nemzeti identitás fontosságának felmérése során, olyan válaszok születtek, melyek egyfajta lehetséges magyarázatul szolgálhatnak a regionális kötődések fellazulásával kapcsolatosan. Az öt válaszadóból csak ketten tartották fontosnak a regionális kötődésüket. A mélyinterjúkból kiderült, hogy az európai, világpolgár megjelölés a vizsgált alanyok számára nem azt jelenti, hogy megszűnik a nemzeti identitásuk, csak hogy a kultúrák kavalkádjában nem kerül külön hangsúlyozásra a regionális vonal.

„Őszintén szólva számomra a nemzeti hovatartozás kérdése nem annyira lényeges. Külföldön sokszor találtam magam szemben a „honnan jöttél?”, „hova valósi vagy?” kérdésekkel, s pár alkalommal még elmagyaráztam, hogy szerbiai vagyok, de magyar. Egy idő után viszont úgy éreztem, hogy felesleges a folytonos magyarázkodás, így azután már azzal válaszoltam, ami először eszembe jutott, ami persze legtöbbször a „magyarországi” volt. Ez nem is meglepő, mivel ha arról van szó, hogy szerbnek vagy magyarnak érzem-e inkább magam, természetesen az utóbbi lesz a választom.” (K.K 23)

Amikor szóba került a régióhoz való kötődés, kevésbé nyilvánult meg az olyan mértékű kötődés, mint azok körében akik Magyarországon maradtak. Azoknál, akiknél hangsúlyt kapott a regionális identitás, szintén az érzelmi dimenziók, a rokoni és baráti kapcsolatok fontosságát emelték ki.

Mindannyian akik külföldre utaztak – azok is akik nem tartották fontosnak a regionális kötődést – megemlítették a különbséget, „másságot” az anyaországbeliekkel és a vajdasági magyarokkal kapcsolatban. Az ötből négy válaszadó nem tartotta nagy mértékűnek ezt a különbséget. „[...]ezek csak apró dolgok”, (T.T 26) „Lehet, hogy van különbség, de egyáltalán nem nagy” (K.K. 23) Saját kutatásomban elhangzott kísérleti személyek válasza alátámasztották a Duchesne-Frognier (1995) által kimutatott eredményeket, miszerint az európai identitás térnyerése fellazítja a lokális kötődéseket.

Kutatásom egyik bírálhatósága, hogy azon a hallgatók körében akik részt vettek az Erasmus programban, még kiutazásukat megelőzően elő teszteket végezhettem volna az Európával kapcsolatos attitűdjükre irányulóan. A mélyinterjúkban erre a pontra is kitérek, hogy milyen véleménnyel rendelkeztek Európáról és az európaiságról a program megkezdése előtt. Az ötből négy személy eleve pozitívan vélekedett Európáról. A maradék egy személy hozzáállása pedig inkább semleges mint negatívnak mondható.

„Nem volt különösebb véleményem. Inkább Szerbia szomszédos országaiban jártam, nem utazgattam nyugatra. Nem volt benne egy egységes kép Európáról, és ezért nem hiszem, hogy pozitív vagy bármilyen megítélésem lett volna ezzel kapcsolatban.” (M.D. 25)

Sigalas (2009), Wilson (2011) valamint Kuhn (2012) is erre a pontra világít rá, hogy a kiutazók már eleve pozitív attitűdökkel rendelkeznek Európával kapcsolatban, viszont ők ezt követően megkérdőjelezzik az Erasmus program hatékonyságát. Sigalas (2009) és Wilson (2011) szerint azok a tanulók, akik eleve pozitív attitűdökkel rendelkeznek, véleményük nem sokban változik az Erasmus program alatt. Kuhn (2012) különböző alternatívákat keres, hogy esetleg a felsőoktatás berkein kívülre helyezve a programot, nagyobb hatékonyságot érne el. Sigalas (2009) viszont megemlíti, hogy az Erasmus program leginkább az érzelmi dimenziókra hat, és segíti az Európán belüli „közösség-érzet” kialakulását.

Az öt interjúalanyból négy úgy érezte, hogy az Erasmus alatt változott az Európáról alkotott képe. *„A program után még jobban kötődöm Európához, kissé háttérbe szorult Amerika képe (K.K. 23).”*A változáshoz négy személyből három egyértelműen pozitívan élményeket társított, a maradék egy személy pedig a „valóságosabb képet” említette, mint tapasztalatszerzést.

„Rá kellett jöjjek, hogy Európa fejlett országainak is megvannak a maguk hétköznapi gondjaik, ha úgy tetszik „máshol sincs kolbászból a kerítés”. Ezért tartom fontosnak, hogy lehetőleg személyes tapasztalatokra építve alkossunk véleményt.” (Ö.T. 26)

A válaszadókból hárman hangsúlyozták a „személyes találkozások” fontosságát. A személyes találkozásokat mint a „kultúrák találkozását” jelölték. A különböző kultúrák

„másságának” megismerését és megértését tartották fontosnak, valamint azt, hogy ezeket közvetlenül megtapasztalhassák. Az egyik válaszadó a személyes kapcsolatok fontosságán belül a sztereotípiák feloldását is megemlítette.

„Sokan talán beleesnek abba a hibába, hogy a sokszor eltúlzott, pletykaszerű információkat használják fel arra, hogy önmagukat egy ismeretlenhez hasonlítsák. Ennek következménye – többek között – a magyarságra jellemző pesszimizmus, melyből könnyű kigyógyulni. Az elvonó kúra neve „Erasmus Hallgatói Mobilitás”, helyszíne pedig az „Európai Unió”. (Ö.T. 26)

A megkérdezettek különböző okokat soroltak fel annak kapcsán, hogy miért jelentkeztek az Erasmus programba. A vizsgált személyek közül egy emelte ki a karriert mint fontos okot, szintén egy interjúalany említette a nyelvtanulás lehetőségét.

Más kultúra/kultúrák megismerését az egész csoportot nézve négyen tartotta fontosnak és közülük mindössze egy személy fókuszált egy adott, a fogadó ország kultúrájának megismerésére. Ezen felül még az Erasmus programot olyan jelzőkkel illették, mint: élmény, kihívás, és lehetőség.

6.3. Az anyaországbeli magyarok, akik részt vettek az Erasmus programban

Ebben a csoportban három személlyel készítettem mélyinterjút. A kezdeti attitűdökkel kapcsolatban eredményeim ennél a csoportnál is Sigalas (2009), és Wilson (2011) kutatásait látszanak igazolni, miszerint azok vesznek részt az Erasmus programban, akiknek elve pozitív vélekedése volt Európával kapcsolatban. Mindhárom megkérdezett úgy vélte, hogy kiutazása előtt is pozitívan képet őrzött magában Európáról. A módszerem hiányossága, hogy sajnos azt nem tudom pontosan mérni, hogy milyen mértékben változott a kezdeti viszony a jelenlegihez képest, ugyanis a kísérleti személyek saját emlékezetük szerint nyilatkoznak. Ilyenkor mindig felmerül a kérdés, hogy akkor az Erasmus miben ad hozzá-e pozitív megítéléshez?

Egyöntetű válasz született, hogy az Európa képük valamiféle „többletet” kapott. Ez a bizonyos „többlet” mindhármuknál arra vonatkozott, hogy most már „Európa részeként” tartják magukat számon. (Azok az interjúalanyok is „Európa részének” látják magukat, akik az „identitásválasztó” kérdésnél, nem az „európaít” válastlehetőséget jelölték.) *„Úgy érzem nem tudnék hosszútávon Európán kívül élni, illetve elkezdtem magamat európainak érezni.” (K.ZS. 23)*

„Úgy érzem, hogy már nem is olyan hatalmas Európa. Ezt most nehéz elmagyarázni, nem azt akarom mondani, hogy eltörpült, inkább én nőttem fel egy kicsit jobban hozzá. Európa mostmár nem egy elképzelt fogalom bennem, hanem igenis valós, jobban kötődöm hozzá, mint azelőtt.” (C.H. 27)

A válaszadók egy személy nyilatkozott Európáról mint egységről, a többi két alany pedig a fejlettség, modernség szempontjából elkülönítette Kelet – és Nyugat – Európát. A kulturális sokszínűséget mindenki megemlítette és egyidejűleg minden interjú alany a pozitív attitűdöket kapcsolt hozzá pl. „érdekes”, „jó”, „meg akarom ismerni.” A megkérdezettek közül egy személy nyilatkozott úgy, hogy „nyitottabb lett” Európa felé és most még többet szeretne utazni Európán belül, hogy jobban megismerje azt.

Néhány kérdésben arra kerestem a választ, hogy a vizsgált személyek hogyan vélekednek a nemzeti identitásukról. Hogyan hat ez a pozitív „Európa kép” a magyarságukra? Mindegyik válaszadó „Európa részének” tartja magát, ezért kíváncsi voltam, hogy ez mennyire befolyásolja a nemzeti identitásukat.

Egy személy egyáltalán nem tartja fontosnak a nemzeti identitását, ketten pedig fontosnak ítélték meg. Egy személy hangsúlyozta, hogy az Erasmus méginkább megerősítette benne a nemzeti identitását.

„Az Erasmusom előtt erről sosem gondolkoztam és nem is érzetem magam különösebben magyarnak – inkább semleges érzéseim voltak. Az erasmus alatt kezdtem érezni, mennyire kötődik az ember a saját nemzetéhez (például vakon megbíztunk bárkiben csak azért, mert magyar) és, hogy mennyire fontosak a szokások, illetve a magyar „mentalitás”. (K.Zs. 23)

Mindkét személy aki hangsúlyozta nemzeti identitásával kapcsolatos „fontosságot” úgy értelmezték, hogy a magyarságuk meghatározza őket, de az interjú további részében hozzátették, hogy nyitottnak érzik magukat más kultúrák felé is.

A három válaszadóból kettő említette, hogy elsődlegesen a karrier szempontjából jelentkezett a programra. Volt aki ezen belül, még hozzátette, hogy e miatt választotta inkább Nyugat-Európát. *„Azért jelentkeztem, mert előnyként feltüntethető az önéletrajzban, mint külföldi tanulmányút és a nyelvtanulás miatt.”* (E.G. 25). Mindhárman kiemelték a nyelvtanulás lehetőségét és mindössze csak egy személy volt élmény-orientált a jelentkezést illetően.

6.4. A mélyinterjúk eredményei

Az első csoportban rendkívül erős a regionális kötődés, az „identitásválasztó” kérdésnél kimutatható eredményeket a mélyinterjúk is alátámasztották. A résztvevők gondolataiból kiderül, hogy kevés külföldi tapasztalattal rendelkeznek, az identitásuk Magyarországgal és Szerbiával szemben határozzák meg. A három interjúalany közül ketten élnek/éltek a határon túli magyarok számára fenntartott kollégiumban. Nagy Éva (2005) gondolatait követve az olyan affektív elemek, mint például a barátságok kialakítása is nagyban hozzájárul az identitás létrehozásában. Ebből kiindulva a Márton Áron Szakkollégium egy meghatározó, szintén regionális kötődéseket erősítő helyszín. Mindkettő interjúalany megemlítette, hogy több vajdasági magyar barátra szintén ott tett szert. Az interjúalanyok jövőképében a párkapcsolat terén is előnyt jelent a „vajdasági magyar” pár. Szintén ebben a csoportban a vajdasági magyarok az anyaországban élő magyarok és saját csoportuk között jelentős különbséget érzékelnek, és a magyarországi magyarokat inkább negatív mintsem pozitív jellemzőkkel illetik.

A második csoportban olyan interjúalanyokat sikerült megkérdezni, akik a „világpolgár”, illetve az „európai” választ jelölték az identitásválasztó kérdésnél. Kérdéseimben kitértem arra, hogy milyen volt a vizsgált személyek vélekedése Európáról az Erasmus programban való részvételük előtt. A saját kutatásomnál is a szakirodalomban említett Kuhn (2012), Sigalas (2009), Wilson (2011) kutatási eredményei látszanak igazolódni, miszerint akik jelentkeznek az Erasmus programba, már eleve pozitívan vélekednek Európáról. A mélyinterjúkban egy személy sem vélte úgy, hogy a csereprogram előtt negatív megítélése lett volna Európáról. Az öt vizsgált

személy közül négyen az „eleve pozitív képet”, egy személy pedig úgy vélte, hogy nem rendelkezett egy meghatározható pozitív vagy negatív képpel Európával szemben. Azok a személyek akik ezen csoporton belül, részt vettek az Erasmus programban, nem látnak akkora lényegbeli különbségeket a magyarországi magyarokkal szemben. Ők is valamilyen szinten elkülönítik a vajdasági magyar identitást a magyarországi magyarokétól, de ennek a bizonyos „különbségnek” nem adnak akkora hangsúlyt, mint az első csoport tagjai. Ebből következően Magyarországot és az itt élő magyarokat pozitívabban látják, mint azok a társaik, akik nem vettek részt a programban. E csoport interjú alanyai Európával kapcsolatosan egy személy kivételével nem említik a Nyugat – és Kelet-Európa közötti különbségeket. Az európaiságot, mint létező, egységes fogalmat szemlélik, és magukat is „Európa részeként” látják, ez által saját kultúrájukat belehelyezik Európa kulturális sokszínűségébe. Delanty-vel (2005) szemben a kulturális sokszínűséget nem tartják széthúzó erőnek.

A harmadik csoport tagjai szintén úgy érezték, hogy kiutazásuk előtt is már eleve pozitív képpel rendelkeztek Európáról. Mindhárom interjúalany egyöntetűen megerősítette Sigalas (2009) kutatásának eredményeit, miszerint az Erasmus program a „mi-csoport” érzést erősíti, vagyis a hallgatók, kiutazásuk után önmagukat „Európa-részeként” látták. Ennél a csoportnál a jelentkezést illetően említésre kerül a karrier-orientáltság ami a másik kettő csoportnál nem volt megfigyelhető. Valamint e csoport Európa értelmezésénél hangsúlyosabban elkülönül Nyugat-Európa és Kelet-Európa. A „modernséget”, a „lehetőségeket” a hallgatók inkább Nyugat-Európával kapcsolatosan használják.

DISZKUSSZIÓ

Az eddigi kutatások és a saját felmérésem arra utal, hogy a vajdaságiak hajlamosabbak negatívan, mintsem pozitívan vélekedni a magyarországi magyarokról. Vajon ez a megítélés milyen gyökerekből táplálkozik?

A szakirodalom és a kutatásom alapján úgy vélem, hogy a vajdasági magyarok negatív vélekedése a magyarországi magyarokról egyik lehetséges megoldása a saját kulturális jegyeik megváltozásában, valamint annak univerzális kivetítésében rejlik.

A vajdasági magyarság a által említett „hideg”, „távolságtartó” jelzőket a saját értékrendjükhöz, mentalitásukhoz viszonyítva határozták meg. Sokan nem realizálják azt, hogy Vajdaságban más mentalitás uralkodik, mint Magyarországon.

A Hajnal-Papp (2004) szerzőpár szerint a vajdasági regionális identitás, a szerb és a magyar mentalitás mérsékelt határán húzódik meg. A válaszadók közül attól függetlenül, hogy negatívan vagy pozitívan vélekedtek a magyarországi magyarokról, egyaránt említésre került ez a különbség. *„Más a habitusa a magyarországi magyaroknak. Más a mentalitásuk.” (K.A.25)*

Szintén erre utal, hogy azoknál a hallgatóknál akik kettős állampolgárok és részt vettek az Erasmus programban, ez a magyarságot, mint nemzetet, egységesebben látják

„Röviden azt tudnám mondani, hogy kicsit „mások, mint mi”. Természetesen ez a másság érthető, hiszen máshol nevelkedtünk, különböző „ideológiák” hatottak ránk az évek során. Ez „mátság” mértéke viszont nem nagy, ezek csak apró dolgok.” (T.T 26)

A többi válaszból sem tükröződik negatív megnyilvánulás a magyarországiakkal szemben.

A mélyinterjúból továbbá kiderül azt is, hogy az erős regionális identitás tudat nem zárja ki a nemzeti identitás meglétét. Annak ellenére, hogy felhívják a két csoport közti különbségre a figyelmet, a vajdasági magyarságot és a magyarországi magyarságot is az „egyetemes magyarsághoz” kötik. A „vajdasági” jelzőt illesztik a magyarhoz, nem pedig fordítva. A vajdasági magyarok nemzeti identitásképében a Smith (1992) által meghatározott dimenziók feltétele nem érvényesül és valamely pont a különös helyzet miatt²² nem is érvényesülhet. A Gereben (2002) által végzett reprezentatív eredmények igazolták, hogy a közös származás illetve történelmi emlékezet jelen van a vajdasági magyarok tudatában.²³ Az egyesített kultúra vonatkozásában megemlíthetjük (amennyiben a kultúra részeként vizsgáljuk) a mentalitás, valamint a értékrend megváltozását. Az interjúk során ezt az ún. „változást” mint „többletet” értékelték a válaszadók. Smith (1992) által felállított feltételek megadása az általam vizsgált esetben nem bizonyul igaznak, például a közös jogok birtoklása és a közös törvények feltétele

²² Az 1920-as szerződés értelmében vett határok megváltozása.

²³ Külön hangsúlyt kaptak a régióra jellemző történelmi személyek, események, pl zentai csata, de ezek mind egyaránt az „egész magyarság” történelmére vonatkoznak.

nem teljesül.²⁴ Azonban érdemes elgondolkodni azon, hogy vajon a feltételek teljesülésének hiánya hozzájárul-e a magyarországi magyarok kevésbé pozitív megítéléséhez?

A mélyinterjúkban többen említették hogy Vajdaságot (nem Szerbiát és nem Magyarországot) tartják az otthonuknak. Mindannyian az érzelmi dimenziók fontosságát hangsúlyozták, a család, a barátokhoz való kötődést. A régió egyéb vonatkozásáról nem esett szó.

„Első hallásra, ez azt jelenti, hogy magyarként Szerbiában élek. E mögött viszont sokkal nagyobb dolgok állnak. Vajdasághoz, és ezen belül szülő városomhoz csak jó dolgok kötődnek, több nehézség ellenére is. Ott nőttem fel, ott élnek a szüleim, ott élnek a barátaim, ott van az otthonom. Azt hiszem ezzel el is mondtam mindent, nagymértékben kötődök Vajdasághoz.” (T.T. 26)

Az interkulturális környezet szülte változásokat, ugyanúgy mint a nemzeti identitást már kezdetektől tapasztalják az ott élők. A nemzeti identitásukat a régióra jellemző értékrendszer alapján építik fel. A kisebbségre jellemző „összetartás” az interjúkban is kiemelt tulajdonságként szerepel a vajdasági magyarok jellemzésében. A másik feltehető magyarázat arra, hogy a vajdasági magyarok miért vélekednek negatívan a Magyarországon élő magyarokról, lehet ez a bizonyos, a kisebbségekre általánosságban jellemző összetartás (Örkény-Székely-Csepeli 2007).

Az Erasmus programban részt vett hallgatók válaszaiból kiderült (még ha erre konkrét kérdés nem is irányult), az általam vizsgált személyek egyöntetűen pozitív, többletet adó élménynek ítélik meg az Erasmus programot. *„Azóta is piros betűs ünnep az életemben az a nap, amikor rábólintottak a pályázatomra.” (Ö.T. 26)*

Szinte mindegyik megkérdezett fontosnak tartja a más-más kultúrákkal való találkozást. Fejlődési lehetőségként élik meg. *„Komoly döntés, át kell gondolni, de szerintem mindenképp megéri belefogni.” (K.K 22).* Az interkulturális kompetenciák, valamint az angol nyelv fejlesztése is fontos szempontnak bizonyul. Az Európa Bizottság hivatalos honlapján található információkat megerősítve, a nyelvet, mint „lingua franca” a közös megértés szimbólumaként azonosítják.

²⁴ A kettős állampolgársággal közelebb kerültek a közös jogok meglétéhez, de ez még nem jelenti a teljes egyenlőséget.

A mélyinterjúk során többen kihangsúlyozták, hogy az Erasmus csoport, maga a légkör amit a program megteremt rengeteg kiváltsággal jár. Volt aki kiemelte, hogy az Erasmus csoporton belül lehetősége volt megismerni más kultúrákat, erre irányuló eseményeket is megemléstettek, de ugyanakkor saját kultúrájuk bemutatása is módjukban állt. Ilyen eseményként lehet említeni a „Country presentation²⁵”-t, a „Gasztronap”-ot...stb.

„Jelentkezhettél az ún. „Gasztronap”-ra mint fogadó, aki elkészít valamilyen a kultúrájára jellemző ételt, azoknak akik szintén Erasmusok és értelemszerűen jelentkeztek erre a programra. Vagy lehettél a „vendég szerepben”, aki körbekóstolja az elkészített ételeket.” (C.H. 28)

Az imént elhangzott „Gasztronap” vagy más „Erasmusos programok” résztvevői anyagi támogatást is kaptak. Volt aki megemléstette az ESN kártya²⁶ általi kedvezményeket, illetve a heti rendszerességgel előforduló eseményeket, mint pl. a teadélután péntekenként, vagy csütörtöki kedvezményes diszkót...stb.

Az általam vizsgált interjúalanyok közül többen hívták fel figyelmemet a Erasmus program előnyeire, melyeket személyes tapasztalatokkal illusztráltak. Az egyik résztvevő az Erasmus-csoportot „mini-Európaként” jellemezte.

„Összetartoztok, mert ti vagytok az Erasmusok, együtt mentek minden hová, egyszerűen kiváltságos vagy azzal, hogy Erasmusos vagy. Rengetek kultúra találkozik ezen a kis csoporton belül, és mégis érzed az összetartozást. Olyan mint egy „mini-Európa” ” (M.D. 25)

²⁵ Az esemény keretein belül egy kisebb előadás alkalmával bemutatásra kerülnek különböző kultúrák.

²⁶ a diákigazolványhoz hasonló, kedvezményekre jogosító kártya.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatásomban négy hipotézist állítottam fel. Az első kettő hipotézis, miszerint az Erasmus hallgatók inkább érzik magukat európainak, mint az itthon maradt társaik, sem a magyar, sem pedig a kettős állampolgárok tekintetében nem hozott szignifikáns eredményeket. A legmagasabb pontszámmal, mégis azok a magyar állampolgárok rendelkeznek, akik részt vettek a programban, őket követik a szintén Erasmusszal kiutazott kettős állampolgárok, majd azok a hallgatók, nem akik nem vettek részt a programban. Az utóbbiaknál is a magyar állampolgárokat a kettős állampolgárok követik.

A harmadik, illetve negyedik hipotézist a kérdőív második részében használt „identitásválasztó” válaszok segítségével dolgoztam fel.

A harmadik hipotézisem, – miszerint azok a kettős állampolgárok akik voltak Erasmuson elszakadnak regionális identitásérzetüktől – valamint a negyedik hipotézisem – miképpen azok a kettős állampolgárok akik nem vettek részt az Erasmus programban regionális identitásérzettel rendelkeznek – egyaránt szignifikáns eredményeket hozott. Az utóbbi két feltevést mélyinterjúk segítségével elemeztem tovább. A mélyinterjúk a különböző kérdések mélységébe segítettek belátást nyerni, azonban úgy gondolom, hogy érdemes lett volna még több ilyen interjút készíteni. Igyekeztem azon kettős állampolgárokkal készíteni a legtöbb interjút, akik részt vettek az Erasmus programban, mivel ez a csoport a specifikussága miatt, nehézségeket okozott a hallgatók felkutatása. A Facebookon külön üzeneteket tettem közzé, hogy azok akik kitöltötték a kérdőívemet önkéntesen vegyenek részt egy további mélyinterjúkutatásban.

A módszerem másik gyenge pontjának a kezdeti attitűdök vizsgálatának elmulasztását tartom, melyre szintén csak a mélyinterjúk által került sor. A probléma az, hogy az emlékezet, illetve különböző behatások torzíthatják a valós képet. Ennek a hibának a kiküszöbölésére a longitudinális módszert látom megfelelőnek. Azoknál a hallgatóknál akik részt kívánnak venni az Erasmus programban, egyaránt a magyar – és kettős állampolgárok körében célszerű lenne kitölteni (az általam használt) kérdőíveket a kiutazásuk előtt, és azt megismételni a hazajövetelük után. A mélyinterjúkat lehetne ugyanezen elv alapján alkalmazni. A másik érdekes kérdés ami felmerült, hogy a személyiségvonások

mennyire befolyásolhatják a válaszokat. A longitudinális vizsgálatok során érdemes lenne egy ilyen jellegű tesztsomagot is kiküldeni a résztvevőknek.

Az „identitásválasztó” kérdésnél – az Erasmus-programban részt vett hallgatókat vizsgálva – annak ellenére, hogy a kettős állampolgárok inkább választották az „európai” lehetőséget, mégis a kérdőív első feléből kimutatható „Európa pontszámok” tekintetében a magyar állampolgárok jobban teljesítettek. Érdekes kérdést vet fel, hogy az európai identitás választása és a mélyinterjúból is alátámasztott pozitív Európa-kép miért nem mutatható ki olyan erősen a kérdőív első felében alkalmazott 12 kérdésnél. Vajon a vajdasági magyarok az „európaiságot”, a saját „identitás keresésük” megoldásának látják? Ez csak egy lehetséges válasz, de azt meg kell említenünk, hogy azok a hallgatók érzik magukat európainak, akik részt vettek az Erasmus programban. Hogy vajon mennyiben befolyásolják ezt a kezdeti attitűdök, illetve a személyiség jegyek arra ezen dolgozattal hívnám fel a figyelmet és ilyen gondolatok mentén további kutatásokat javasolnék.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakkönyvek

- Bakk Miklós 2008. Politikai közösség és identitás. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár.
- Gereben Ferenc 2003. Vallási és nemzeti identitás Közép-Európában. In: Ábrahám Barna– Gereben Ferenc– Stekovics Rita: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudomány Kar, Piliscsaba.
- Gereben Ferenc 1999. Nemzeti identitástudat. Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris Kiadó. 56-140.
- Greenfield, Susan 2009. Identitás a XXI. században. HVG Kiadó Zrt, Budapest.
- Habermas, Jürgen 1994. Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására? Válogatott tanulmányok, Atlantisz, 141-183.
- Örkény Antal – Székely Mária – Csepeli György 2007. A nemzeti identitás változó konfigurációi Európában. In: Örkény Antal – Székely Mária – Csepeli György – Poór János – Várhalmi Zoltán: Nemzeti érzés és európai identitás. Arktisz Kiadó-Balassi Kiadó 24-87.
- Pataki Ferenc 1982. Az én és a társadalmi azonosságtudat. Kossuth Könyvkiadó.

Folyóiratok, publikációk, illetve előadások

- Bálint István 2011. Van-e vajdasági-délvidéki magyar identitás? Újvidék.
- Döme Zsolt 2010. Politikai orientációs mintázatok a nemzeti identitás tükrében. Aracs folyóirat 4. szám 17-47.
- Gerard Delanty 2005. What does it mean to be a 'European'? The European Journal of Social Science Research 11-22.
- Göncz Borbála 2010. Az Európai Unió megítélése Magyarországon. Phd értekezés. Budapest
- King, Russel; Ruiz-Gelices, Enric 2003. International Student Migration and the European „Year Abroad”: Effects on European Identity and Subsequent Migration Behaviour. International Journal of Population Geography, 229-252.
- Krupnik, Seweryn; Krzaklewska, Ewa 2008. The Role of the Erasmus Programme in Enhancing Intercultural Dialogue. Presentation from the Erasmus Student Network Survey 2007.

- Nagy Éva 2005. A regionális identitás megjelenésének vizsgálata. In Pusztai Gabriella (szerk.): Régió és oktatás. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 66-78.
- Palánkai Tibor 2002. Globalizáció – civilizációk – Európa. 6.szám, Magyar Tudomány, Budapest.
- Somlyódy Edit 2007. Mozaikok a regionális identitás értelmezéséhez. Tér és Társadalom 4. szám, 57-71.
- Smith, Anthony D. 1992 National identity and the idea of European Identity. International Affairs 1. szám.
- Sigalas, Emmanuel 2006. Remaining Proud of Their National Identity, yet Uniting Ever More Closely?, The Erasmus students as the role model European citizens.
- Tajfel, Henri; Turner, John (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict.
- Theresa Kuhn 2012. Why educational exchange programmes miss their mark: Cross-border mobility, education and European identity. Journal of Common market Studies.
- Vajda Zsuzsanna 2011. Kultúra és identitás. Egyetemi kurzus, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011-12. őszi félév.
- Zsinka László 2012. Az európai művelődés története. Egyetemi kurzus, Budapesti Corvinus Egyetem, 2011-12. tavaszi félév.
- Wilson, Iain 2011. "What should we expect of 'Erasmus generations'?" Journal of Common Market Studies 1113-1140.

Internetes források

- Bíró A. Zoltán A regionális identitás szerveződésének új formái. 2002.
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1104 Utolsó letöltés 2013.04.26.
- Csepeli György 2002. Átalakuló nemzeti identitás.
• http://www.csepli.hu/pub/2002/csepli_kritika_2002_9.pdf Utolsó letöltés 2013.04.14.
- Európai Unió hivatalos portálja
http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_9/index_hu.htm Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Európai Unió hivatalos honlapja <http://publications.europa.eu/code/hu/hu-5000100.htm> Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Európai Bizottság hivatalos honlapja http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/erasmus_en.htm Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Kiadóhivatal <http://publications.europa.eu/code/hu/hu-000100.htm> Utolsó letöltés 2013.04.14.
- Karikó Sándor 2009. Az európai identitás. Élet és Irodalom 16. szám
<http://www.es.hu/?view=doc;22673> Utolsó letöltés 2013.04.14.
- Nemes Nagy József 1997. Régiók, regionalizmus. Educatio 3 szám.
<http://geogr.elte.hu/REF/PDF/EDUCATIO.pdf> Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Ságvári Bence 1999. Létezik-e európai identitás?
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=25 Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Sigalas, Emmanuel 2009. Does ERASMUS student mobility promote a European Identity? Webpaper.
• http://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/conweb/conweb_wiener/2009/conweb_2_2009.pdf Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Tempus alapítvány hivatalos honlapja
http://www.tpf.hu/pages/content/index.php?page_id=578 Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Vajdaság Autonóm tartomány Statútuma <http://www.vajma.info/docs/vajdasag-at-statutuma.pdf> Utolsó letöltés 2013.04.30.
- Vajdaság enciklopédiája <http://vajdasag.rs/Kezd%C5%91lap> Utolsó letöltés 2013.04.26

MELLÉKLET

Melléklet 1. ábra: A kérdőív 12 kérdése Európára és az európaiságra vonatkozóan

	egyáltalán nem értek egyet				teljesen egyetértek
1. Büszke vagyok arra, hogy európai vagyok.	1	2	3	4	5
2. Mások általában tisztelik az európaiakat.	1	2	3	4	5
3. Gyakran szégyellem, hogy európai vagyok.	1	2	3	4	5
4. Az, hogy európai vagyok fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok.	1	2	3	4	5
5. Nem hiszem, hogy sokat tudok adni Európának.	1	2	3	4	5
6. Az, hogy európai vagyok, kevésbé befolyásolja, hogyan mit tartok magamról.	1	2	3	4	5
7. Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok a Európának.	1	2	3	4	5
8. Az, hogy európai vagyok, sokat elmond rólam.	1	2	3	4	5
9. Mások általában nem tartják nagyra az európaiakat.	1	2	3	4	5
10. Jó európainak lenni.	1	2	3	4	5
11. Az európaiakat mások általában vesztesnek tartják.	1	2	3	4	5
12. Európaiként segítenünk kell egymásnak.	1	2	3	4	5

Melléklet 2. ábra: A félig strukturált interjú kérdései a vajdasági magyar hallgatók számára, akik nem vettek részt az Erasmus-programban

1. Számodra mit jelent vajdasági magyarnak lenni?
2. Hogyan jellemeznéd a vajdasági magyarokat?
3. Milyennek látod Magyarországot?
4. Hogyan jellemeznéd az itt élő magyarokat?
5. Ért bármilyen pozitív, illetve negatív megkülönböztetés azért mert Vajdaságból jöttél? Kérlek nevez meg néhány szituációt!
6. Szerinted hogyan vélekednek rólad a magyarországi magyarok?
7. Kollégiumban vagy albérletben laksz?
8. Hova valósi szobatársaid/lakótársaid vannak?
9. Milyen viszonyt ápolasz velük?
10. Ha albérletbe költöznél mennyire lenne szempont, hogy a lakótársaid vajdaságiak vagy magyarországi magyarok?
11. A párválasztás kapcsán mennyire tartod fontosnak, hogy vajdasági, illetve magyarországi párt válassz magadnak?

Melléklet 3. ábra: A félig strukturált interjú kérdései a vajdasági magyar hallgatók számára, akik részt vettek az Erasmus-programban

1. Mit jelent neked európainak/világpolgárnak lenni?
2. Számodra mit jelent vajdasági magyarnak lenni?
3. Milyennek látod Magyarországot?
4. Hogyan jellemeznéd az itt élő magyarokat?
5. Kollégiumban vagy albérletben laksz?
6. Hova valósi szobatársaid/lakótársaid vannak?
7. Milyen viszonyt ápolasz velük?
8. Ha albérletbe költöznél mennyire lenne szempont, hogy a lakótársaid vajdaságiak vagy magyarországi magyarok?
9. Miért jelentkezted az Erasmus programra?
10. Mennyire tartod fontosnak nemzeti identitásod?
11. Mit gondolsz mielőtt részt vettél volna a programban mennyire volt pozitív megítélésed Európáról?
12. Miben változott az Európáról, illetve európaiságról való vélekedésed a program után?

Melléklet 4. ábra: A félig strukturált interjú kérdései a magyar állampolgárok számára, akik részt vettek az Erasmus-programban

1. Mit jelent neked magyarnak/autonóm egyénnek/európainak lenni?
2. Miért jelentkeztél az Erasmus programra?
3. Mennyire tartod fontosnak nemzeti identitásod?
4. Mit gondolsz mielőtt részt vettél volna a programban mennyire volt pozitív megítélésed Európáról?
5. Miben változott az Európáról, illetve európaiságról való vélekedésed a program után?

Melléklet 5. ábra: A kérdőíves felmérés Európa-potenzátumot mutató eredményei, illetve a teljes sokaság átlaga.

